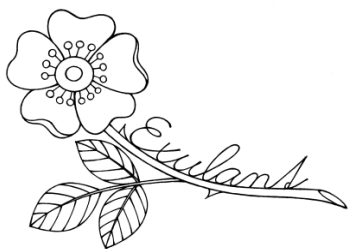

INFORMAČNÍ VĚSTNÍK č. 54 (2/2022)

zapsaného spolku

EXULANT

Milí čtenáři,

jak zjistíte, největší část tohoto čísla tvoří připomenutí různých výročí vztahujících se k historii pobělohorského exilu pro víru. Takových, která můžeme označit jako „hodně kulatá“ (se dvěma nulami na konci) i těch méně „kulatých“ se v roce 2022 sešla celá řada. Příspěvky k stoletému výročí návratu prvních potomků exulantů do země otců a 75. výročí reemigrace Čechů z Volyně přineseme v příštím čísle věstníku. A jistě ještě nebude zachyceno vše, co by stálo za připomenutí.

Myslím však, že bychom neměli zapomenout na to, že před třiceti lety, v roce 1992, vyšla první česká kniha Edity Štěříkové „Z nouze o spasení. Česká emigrace v 18. století do Pruského Slezska“. Pro mnohé z nás to byl neocenitelný dar.

Od maminky, narozené v Zelově, jsem slyšel, že jsme potomci těch, kteří „s Komenským museli pro víru odejít do ciziny“. Bylo mi to tehdy celkem lhostejné, ale jak jsem později začínal rozum brát, říkal jsem si, že bych o tom měl přece jen něco vědět. A tak jsem ve druhé polovině sedmdesátých let a v osmdesátých letech pátral po všem, co by mi mohlo tuto rodinnou historii ozřejmit. Výsledky ovšem byly žalostné. Asi jsem v tom nebyl sám. Výstižně to vyjádřil synodní senior Pavel Smetana v úvodu k jiné knize Edity Štěříkové, kde napsal: „V dávných dobách neprozkoumané oblasti této planety byly nadepsány „hic sunt leones“ – zde jsou lvi... Dnes je země dopodrobna prozkoumána a popsána ... nadpis „zde jsou lvi“...

je však stále aplikovatelný pro oblast historie... Historie českých exulantů pro víru byla donedávna také nepoznanou a tajuplnou „krajinou“ ... Děkuji autorce jménem všech, kteří nás už dávno předešli cestou všelikého těla, i jménem všech živých, kteří z její knihy budou čerpat sílu i odvahu...“

Nejen v knize „Z nouze o spasení“, ale i ve všech knihách Edity Štěříkové, které následovaly, jsme objevovali zcela neznámé české dějiny, odvahu víry exulantů v těžké situaci ekonomické, sociální i církevní, život jejich potomků i vlastní rodinné vazby. A zcela jistě jsou pro nás tyto knihy povzbuzením.

Rok po vydání knihy „Z nouze o spasení“, v září 1993, se v Praze sešel sjezd reemigrantů a jejich potomků, který vedl ke vzniku spolku EXULANT. Jistě i tato kniha byla pro něj inspirací.

Jsmo nesmírně vděční nejen za to, co v minulých letech sestra Štěříková napsala, ale i za to, že stále do našeho věstníku ochotně přispívá. Využil jsem toho i v tomto čísle. Asi namítne, že je tu toho od ní moc, ale my čtenáři si to určitě nemyslíme.

V letošním roce se dožívá Edita Štěříková ne sice úplně „kulatého“, ale přece jen významného jubilea. Děkujeme za léta, která s manželem Ottou věnovali neúnavné práci na dějinách pobělohorského exilu i podpoře našeho spolku a přejeme, aby ji Boží milost provázela v dalších dnech.

Jan Bistranin

RADOST Z BOŽÍ VĚRNOSTI

Když Hospodin úděl Sijónu změnil, bylo nám jak ve snu. Tehdy naše ústa naplnil smích a náš jazyk plesal. Tehdy se říkalo mezi pronárody: „Hospodin s nimi učinil velké věci.“ Hospodin s námi učinil velké věci, radovali jsme se.

Hospodine, změň náš úděl, jako měníš potoky na jihu země! Ti, kdo v slzách sejí, s plesáním budou sklízet. S pláčem nyní chodí, kdo rozsévá, s plesáním však přijde, až ponese snopy. Žalm 126

Žalm 126. je jednoduchým, krátkým a jasným žalmem, jenž se řadí k poutním písním, což je sbírka patnácti poměrně krátkých žalmů zpívaných poutníky při příchodu do jeruzalémského chrámu.

Začtete-li se pozorně do textu 126. žalmu, nemůžeme si nepovšimnout v jeho půli zřetelného předělu. První část žalmu pojednává o radostné době minulé, zatímco druhá část je pohledem do současnosti, pohledem, který se odráží od oné minulé skutečnosti. Někdejší zkušenost s Hospodinem se stává základem pro volání a touhu Izraelců, aby Bůh opět mezi svým lidem jednal.

Úvodní slova tohoto žalmu jsou nádherným obrazem Božího lidu, který je až neskutečně šťastný. – „Když Hospodin úděl Sijónu změnil, bylo nám jak ve snu. Tehdy naše ústa naplnil smích a náš jazyk plesal.“ Žalm je sice skoupý na detaily, co se prožívané radosti Izraelců týče, přesto v úvodu naznačuje, že důvodem jejich veselosti a štěstí mohl být návrat Izraelců z babylonského zajetí. Zatímco ekumenický překlad uvádí: „Když Hospodin úděl Sijónu změnil,“ mnohé jiné překlady čtou: „Když Hospodin navrátil sijónské zajatce.“ Návrat do rodné země a do Jeruzaléma byl zdrojem velké radosti.

A je to radost, která dominuje této první části žalmu. Naprostá úleva. Pocit vděčnosti z toho, že poté, co byl izraelský lid zostuzen, ponížen, odveden mimo svou rodnou zem, se konečně ocitá zpět ve své domovině. Kolikrát po návratu domů v cizí zemi toužil. Procítěně to vyjadřuje žalm 137 – „U řek

babylónských tam jsme sedávali s pláčem ve vzpomínkách na Sijón... Jak bychom však mohli zpívat píseň Hospodinovu v té cizí zemi?“ Po léta Izraelci toužili po dni, kdy se budou moci navrátit domů. A nyní se jim sen splnil. Zdá se, že tomu ani nemohou uvěřit. Je tomu skutečně tak? Je to pravda? Vracíme se domů?

Když Hospodin navracel zpět sijónské zajatce, bylo nám jak ve snu. – Jsou to vskutku výjimečné pocity, když se někdo navrací po dlouhé době do své rodné země. O těchto výjimečně silných pocitech z návratu domů nebo ke své rodině znám z vyprávění jednoho svého příbuzného, jenž se jako malý chlapec po druhé světové válce navracel se svým bratrem a svou maminkou jako exulant z Polska z oblasti Zelova do Československa. Jeho otec, jenž byl odveden v době války do německé armády, zůstal léta po konci války nezvěstný. Naposledy se se svou rodinou viděl v roce 1943, a pak dlouhá léta nikoliv. Přestože byl léta nezvěstný, jeho manželka doufala, že žije, a věřila v setkání. K tomu opravdu došlo po dvaceti osmi letech, kdy po neskutečně dlouhé době strávené v ústraní v Anglii se ztracený otec k manželce a svým již dospělým dětem v roce 1971 navrátil. Jaké jen to bylo shledání!

Když se někdo po letech navrací domů, je to vždy důvod k velkým oslavám.

Vzpomeňme na návrat marnotratného syna, kdy mu otec při příchodu domů vystrojil velkou hostinu (Lk 15,23-24). Izraelci radost z návratu velmi dobře znali, když o ní slovy žalmisty vyprávěli: „Tehdy naše ústa naplnil smích a náš jazyk plesal.“

Návrat Izraelců do Jeruzaléma se ovšem neděje jejich zásluhou. Náš žalm hned na začátku klade důraz na to, že je to Hospodin, kdo přivádí nazpět svůj lid. Je to jen a jen Božím přičiněním, že Izrael má cestu návratu domů otevřenou. Boží činění je také dále v žalmu připomenuto v tom, co pozorují okolní národy. Mezi nimi se tenkrát říkalo: „Hospodin s nimi učinil velké věci.“

Okolní národy nemají problém rozpoznat, že návrat zajatců a obnova izraelského

národa není dílem náhody. I oni dosvědčují, že dílo při Izraelcích je konáním Hospodinovým. A Izraelci k tomu přitakají: „Hospodin s námi učinil velké věci, radovali jsme se.“

Zamysleme se v této chvíli a zkusme zapátrat v myšlenkách, kdy to bylo naposledy, kdy mělo Boží jednání takto osvobozujícím způsobem podobný účinek na můj život, na tvůj, na náš. Nebo je nám snad bližší druhá půle žalmu, v níž je pohled upřen na realitu, která až tak veselá není?

Zdá se, že ony šťastné dny, o kterých mluví první část žalmu, jsou dávno minulostí. Najednou je tady jiná atmosféra. Život Božího lidu jaksi zevšedněl a zšedivěl. Bohoslužba se stala odtažitá, neosobní, neoslovující, vzdálená. Radost a smích se stěží dají nalézt. Zakoušení Boží přítomnosti, zdá se, jako by se vytratilo. Boží mocné a osvobozující zásahy není možné spatřit. V tu chvíli přichází ono společné volání Božího lidu – „Hospodine, změň náš úděl. Bože, obnov nás. Hospodine, učiň mezi námi opět něco velikého!“

V půli žalmu se ocitáme v kritickém bodu celého čteného oddílu. Boží lid si totiž záměrně připomíná minulost – onu velkou a slavnou minulost Božího spásného dění – proto, aby zpřetrhal svazky s tím, jak žije nyní a aby navázal na radostné okamžiky někdejších časů. Připomínání si minulosti se neděje za nějakým nostalgickým účelem. Má však co do činění s tím znova rozžehnout naši upřímnou touhu, aby nás Bůh ve své moci opět navštívil. Tento jev není ve 126. žalmu ojedinělý, ale v žalmech se opakuje. Nalistujeme-li v Bibli žalm 44., na jeho začátku se vypráví: „Bože, na vlastní uši jsme slyšeli vyprávění svých otců o činu, který jsi vykonal za jejich dnů, za dnů dávných. Pronárody jsi vyhnal svou rukou, je však jsi zasadil jako révu, rozdrtils národy, je však jsi propustil na svobodu.“ A pak ve verši desátém: „Teď jsi však na nás zanevřel a musíme se stydět, s našimi zástupy do boje nevycházíš.“ V závěru žalmu pak zní naléhavé volání: „Vzbud' se, proč spíš, Panovníku? Procitni a nezanevři na nás provždy!“

V žalmu 85. spatřujeme podobný obraz. Na jeho začátku je připomínáno Boží

dobrodiní zakoušené v minulosti: „Hospodine, projevoval jsi své zemi přízeň, úděl Jákobův jsi změnil. Snímal jsi ze svého lidu nepravosti, přikrýval jsi všechny jeho hříchy. Svou prchlivost odkládal jsi zcela, přestával jsi planout hněvem.“ To se pak stává základem k žalmistově volání po novém Hospodinově konání: „Navrať se k nám, Bože, naše spásu, učiň konec svému rozlícení... Ukaž nám, Hospodine, své milosrdenství, uděl nám svou spásu!“

V žalmech narážíme na opakující se vzor, který nám může být poučením. Při četbě Písma se také i my upamatováváme na to, co Bůh učinil. Izraelci si připomínali minulé velké skutky Boží – jak je vyvedl z Egypta, pobýval s nimi na poušti, naplňoval svou slávou a přítomností chrám, jak vyvedl zajaté z Babylónu – aby tím byli hluboce pohnuti k touze po novém Hospodinově jednání.

A co my, křesťané? Nedávno jsme si připomínali den Letnic. Není však připomínky na větší událost v dějinách křesťanstva než na událost Velikonoc, událost Kristova ukřižování a Jeho zmrtvýchvstání. Je to neopakovatelný příběh spásných Božích dějin, který nám zdůrazňuje Boží moc a jeho milost. Proto se od dob Kristových jako církev znovu a znovu scházíme kolem stolu Páně, abychom si připomínali, co Bůh jedinečným způsobem vykonal v Ježíši Kristu. Abychom pak také mohli volat: Hospodin s námi učinil velké věci, radovali jsme se. Hospodine, změň náš úděl. Proměň nás těmito velikonočními událostmi opět.

V druhé půli 126. žalmu se nám naskýtají dva obrazy, pomocí kterých na modlitbu a volání – změň náš úděl – Hospodin odpovídá. První obraz je obrazem pouště a její proměny. Vypovídá o tom, že proměna může přijít rychle a náhle – Hospodine, změň náš úděl jako měníš potoky na jihu země! Na jihu izraelské země se nacházela poušť Negev, která byla protkána pustými koryty potoků a struh. Po většinu roku byla vyprahlou zemí. Ovšem když se strhl déšť, koryta potoků se náhle naplnila vodou, takže krajina se rychle proměnila. Suchá poušť v okolí koryt se

změnila v nádhernou oázu. Tento obraz poukazuje na to, že životodárná změna může přijít rychle. Hospodin má moc v mžiku proměnit úděl člověka. Je to rovněž metaforický obraz, pomocí něhož se můžeme tázat: Jaká proměna nastává u nás? Co jsou ony vyschlé strouhy v našich životech, které, když Hospodin způsobí dešť, se zavlaží, zazelenají, propuknou v život?

Druhý obraz proměny, který tento žalm nabízí, je obrazem ze zemědělského života: „Ti, kdo v slzách sejí, s plesáním budou sklízet. S pláčem nyní chodí, kdo rozsévá, s plesáním však přijde, až ponese snopy.“ To je velmi realistický obraz ze života Izraelců, které poměrně často sužoval hlad. Pravidelně zakoušeli období, kdy neměli co jíst. Museli se rozmýšlet, zda svá poslední zrna použijí na to, aby je spotřebovali a tím nasýtí své hladové žaludky nebo aby je místo toho zasejeli na svých polích a tak měli v příštím roce úrodu. Proto žalmista vypráví o slzách a pláči při zasévání. Bylo to nesmírně těžké rozhodování. Je zde však zaslíbení, že pokud zasejí, i když se tak děje v slzách a s pláčem, s radostí a plesáním budou sklízet. Toto není obraz náhlé proměny jako obraz předchozí. Změna je v tomto obraze pomalá a přichází s trpělivostí. Třebaže je to mnohem méně dramatický obraz proměny, než obraz pouště změněné v oázu, výsledek je tentýž. Změna údělu. Proměna. Obnova.

Někdy očekáváme a voláme k Bohu po náhlé změně, po okamžité proměně. Jistě se to může stát. Víme však z dějin, že tomu tak často není. Že i při nás může být proměna doprovázena slzami a pláčem. Tento druhý obraz také vybízí k otázce, co a kde my v našich životech sejeme? Boží volání směrem k našim životům, ať jsme mladí nebo staří, je, abychom zasévali v životech druhých lidí. Investovali do životů druhých setím dobrých věcí, věcí evangelia, těch věcí, které přinášejí život. Může se tak dít svědectvím našich životů, slovy povzbuzení, praktickou radou a pomocí, vyjádřením podpory, službou. Co a jakým způsobem zaséváme v životech druhých? Jistěže i toto zasévání se může dít pomocí potu a slz. Člověk může zakoušet různé

překážky, selhání a zklamání. I to k takovému zasévání patří. Věrně ale, že na konci přichází sklizeň.

Sto dvacátý šestý žalm ve svém závěru končí zaslíbením: „Kdo s pláčem rozsévá, s plesáním přijde, až ponese snopy.“ Bůh jedná a má moc znova proměňovat naše životy.

Někdy vidíme tolik těžkostí kolem nás, že nás to snadno může vést k rezignaci a k tomu, že se staneme cynickými. Vezměme například válku na Ukrajině. Zdá se nám, že konflikt trvá dlouho, nevidíme žádnou perspektivu ústupu ruských vojsk a konce války. Jak snadno v takové situaci můžeme rezignovat na naši podporu a pomoc těm, kteří válkou nejvíce strádají. Jak lehce se můžeme vzdát naděje, přejít opět do starých zaběhlých kolejí a očekávat velmi málo. Žalm 126. nás však nabádá: „Pamatuj, pamatuj na to, co velkého Bůh pro nás, pro tebe a mne, v minulosti učinil.“

Pamatuj na Ježíše Krista vzkříšeného z mrtvých. Jsem si jist, dodává Kristův následovník, apoštol Pavel, že ten, který ve vás započal dobré dílo, dovede je až do dne Ježíše Krista. (Fp 1,6)

Lydie Kucová

POZVÁNKA DO TRPÍST

Po dvouleté covidové přestávce zveme všechny členy a příznivce spolku EXULANT, reemigranty, jejich potomky avšechny přátele na tradiční setkání
v Trpístech u Stříbra.

Setkání se koná v neděli 28. srpna 2022 ve 14.00 hodin na hřišti v Trpístech.

Tentokrát se sejdeme již po pětadvacáté.
Těšíme se na vzájemné setkání.

DÁLE DOPORUČUJEME

- 16/9/2022 Mezinárodní konference v Dokumentačním středisku tolerančních modliteben v Telči, pořádá VERITAS, historická společnost;
- 22/10/2022 Seminář na téma: Ženské evangelické spolky (P. Dočekal), pořádá VERITAS, historická společnost ve sboru ČCE Pardubice, Sladkovského 638;

- 24/9/2022 Konference k 240. výročí tolerančního patentu, pořádá Hereditas – spolek pro aktualizaci odkazu slezského protestantismu v Bystřici nad Olší.

POZVÁNKA DO TEPLÉ

Sbor ČCE v Teplé vás srdečně zve na oslavu při příležitosti 70. výročí založení sboru.

Bohoslužby a doprovodný program se budou konat 4. 9. 2022 v Teplé (Máchova 357).

Sbor v Teplé založili reemigranti z polského reformovaného sboru v Kučově a Zelowě. Přistěhovaly se i rodiny ze Slezska ze sborů v Husinci, Velkém Táboře a Čermíně. Budeme rádi, když s námi toto výročí oslavíte.

Těšíme se na vás!

Za sbor ČCE Teplá: farář Aleš Rosický

Z počátků evangelického sboru v Teplé

V knize Edity Štěříkové „Země otců“ čteme toto:

Reemigranti, kteří se usadili v Teplé, se sešli k ustavující schůzi kazatelské stanice 24. března 1946, za účasti 150 osob. Do výboru byli zvoleni: K. Jelínek, Ad. Ludvík, Ad. Jelínek, K. Pospíšil a J. Kulhavý, vesměs rolníci. K této kazatelské stanici se hlásily především rodiny ze Zelova, usazené v Teplé a v obcích Jankovice, Rankovice, Bezvěrov, Hoštka, Pěkovice. Počet členů 800.

„Prvních bohoslužeb se zúčastnil i předseda OSK Dr. Nebázlivý, aby se přesvědčil o potřebách našich přistěhovalců, a přislíbil pomoc při hledání vhodné budovy pro naše shromáždění“.

Uvažovalo se, že by v Teplé mohl být vytvořen nový sbor ve spojení s Lestkovem a Zhořcem. Táborští reemigranti zajistili ve Zhořci domek pro svého faráře Nathanaela Katschera a těšili se na shledání s ním v zemi otců. Katscher byl ochoten přijít za svým sborem do země, po které si jeho děd, farář Josef Kačer, tolik stýskal. Dne 29. září 1946

napsal tento potomek českých exulantů synodní radě dopis: „*Podepsaný farář sboru Velkotáborského... prosí tímto o laskavé sdělení, zdali bylo by potřebí a Vám milé, že bych dále sloužil sborovníkům svým starým v nové vlasti, jako oni sobě toho přejí. Neznám poměry v dnešních Čechách. Nevím, zdali přeje si takový návrat z Německa vláda církevní aneb politická. Zaznamenávám, že já jsem původu českého, žena však Němka. Děti (5), které všechny mluvily česky, v posledních letech český jazyk zapoměly.*“

Táborští si neuměli představit, že by farářovy děti tak rychle česky zapoměly. Synodní rada sbírala informace o Katscherově osobě a plzeňský senior se za Katschera přimlouval na základě informací ze Zhořce: „*Dotyčný je ze staré farářské rodiny... Byl dobrým kazatelem, jenž vždy kázal česky a nikdy českou věc nezradil, třebaš leckdy stál pod nátlakem německých úřadů církevních i správních. I jeho rodina ovládala český jazyk a naše bratry exulanty překvapuje, že by tak brzy česky zapoměla. Snad by bylo vhodné, aby z toho důvodu přišel do starého našeho sboru na venkově do ryze českého prostředí, kde by se mohl rychleji se svou rodinou přizpůsobiti. Na druhé straně zas, kdyby přišel mezi naše exulanty, spíše by mu rozuměli a našel by mezi nimi pochopení. V tom případě by bylo vhodné, kdyby se mohl usadit v městě Teplé... V Teplé s okolím jest na 1000 našich duší (exulantů) a br. Koch by mu postoupil z Černošínského sboru stanici Zhořec, kam je z Teplé 10 km, kdežto z Černošina jest to 15 km po neschůdných cestách...“*

Našli se však někteří, kteří faráře Katschera sice neznali, považovali však za neúnosné, že jeho děti hovoří německy a jeho žena je původem Němka. Farář Katscher zůstal nakonec v Německu a Lestkov a Zhořec zůstaly kazatelskými stanicemi sboru černošínského.

V Teplé oslavili reemigranti 12. května 1947 otevření své modlitebny: o půl desáté se sešli účastníci slavnosti u školy, odkud šel průvod se státní vlajkou a (po zelovsku) s kališnickými korouhvemi do nové modlitebny.

V průvodu šlo podle zprávy v tisku 2000 věřících a celá řada českobratrských evangelických duchovních v talárech. Synodní senior Josef Křenek modlitebnu slavnostně odemkl a vykonal v ní první bohoslužby.

BLAHOPŘÁNÍ

Významného jubilea se letos dožila teoložka a historička doc. Dr. Eva Melmuková, zakládající členka a dlouholetá moderátorka historické společnosti VERITAS. Vystudovala mnohé obory např. teologii, historii, muzeologii, etnografii a folkloristiku, ale pro nepřízeň komunistického režimu musela většinou pracovat v úplně jiných zaměstnáních. Teprve v roce 1990 se mohla habilitovat na Evangelické teologické fakultě UK.

Je autorkou mnoha odborných prací z oblasti historie, etnografie, historické geografie. Připomeňme zde jen její práci na tolerančních přihláškách a některé z knih, jichž je autorkou či spoluautorkou: Patent zvaný toleranční, Setkání po dvou stoletích, Ohlasy padesátých a šedesátých let, Neznámé Telčsko, Evangelíci v rané toleranční době, Hlas volajícího na poušti ...

I my v Exulantu jsme vděční za řadu osobních setkání, za přednášky a články, které nám poskytla i za stálou spolupráci, a přejeme sestře Melmukové vše dobré.

Jan Bistranin

TŘI VÝROČÍ

Asi každý z nás si připomíná některá pro něj důležitá výročí, a zvláště pak ta „kulatá“. Některá jsou osobní, jiná rodinná, ale některá se týkají širší společnosti – skupin, národů dokonce lidstva jako celku. Mezi letošní, pro potomky pobělohorského náboženského exilu významná výročí, patří 300. výročí založení Ochranova (Herrnhutu), 100. výročí počátku první reemigrace potomků exulantů z tehdejšího Polska do nedávno vzniklého Československa a 75. výročí návratu Čechů z Volyně do tehdejší poválečné Československé republiky.

Zpravidla mluvíme o českých pobělohorských exulantech. Někdy neprávem zapomínáme na to, že i pro Čechy významný Herrnhut (Ochranov) založili na panství německého hraběte Mikuláše Ludvíka Zinzendorfa exulanti především německé národnosti ze severní Moravy, kde působil Jan Amos Komenský před tím, než musel v roce 1621 odtud uprchnout. Tím také zanikl fulnecký sbor Jednoty bratrské; loni tomu tedy bylo 400 let. Navzdory stoleté rekatolizaci se nepodařilo víru a lásku k Bibli vymýtit. Dokonce se k Písmu jako základní normě pro život vraceli i potomci katolíků. Německé a české rodiny se na tomto území dnešního Fulnecka, Suchdolska, Novojičínska prolínaly a exil nekatolíků na panství Zinzendorfa v Sasku s sebou proto nenesl jazykové problémy. Dne 17. června 1722 pokácel Christian David ze Ženklavy (nedaleko Nového Jičína) první strom na stavbu nové osady, nazvané Herrnhut. Zinzendorfova zbožnost byla exulantům blízká, a také Zinzendorf se od moravských exulantů leccemus naučil. Právě proto zde, v nábožensky poměrně svobodném Sasku, mohla být založena obnovená Jednota bratrská, které se i dnes na mnoha místech světa často říká Moravští bratři, Moravian Brethren či Moravian Church. Nezůstala jen v Sasku. Již během první generace vyslala desítky misionářů do mnoha míst téměř celého světa. Něco, co nemá obdobu. Poněkud nám to přiblíží např. poutavá nevelká publikace Edity Štěříkové: Johan Böhner, misionář mezi indiány a černými otroky (vydal Exulant, z. s, Praha 2021), ale i další literatura.

Zastavme se nyní u dalšího – stého výročí první vlny návratu potomků českých pobělohorských exulantů z území tehdejšího Polska – dnes Polsko a severozápadní Ukrajina. Vznik samostatného Československa v roce 1918 roznítil touhy potomků českých exulantů po návratu do vlasti předků. Vždyť si naději na návrat udržovali několik generací, udrželi si i český jazyk, měli své české evangelické a baptistické sbory a Bibli kralickou. Někde měli převážně české obce, které postupně vybudovali. Jednání o návratu do

české vlasti byla složitá. Organizací byla pověřena Kostnická jednota. Pozemková reforma vytvořila jakési podmínky pro návrat. Nemohli se však vrátit všichni, kteří chtěli. Žádosti o přesídlení do ČSR byly přijaty jen asi od 840 rodin. Další nepřijaty. Skutečný návrat byl v letech 1922-1925 umožněn jen přibližně 120 rodinám (prameny se liší). Většina tedy prožila zklamání. Podle vikáře Šedého (Paměti pana vikáře Šedého; Eman 2008) první transport přijel do Zábřeha, kde byl evangelický sbor, v prosinci 1922; po Novém roce 1923 druhý. Slavnostní uvítání bylo odsunuto na neděli 28. ledna 1923. Zábřeh byl tedy prvním místem, kde se mohli navrátilci usídlit. Domovské právo však v Zábřehu nedostali. To jim udělila nedaleká česká obec Hrabová. Evangelický sbor v Zábřehu tak by posílen jak evangelíky, tak na nějakou dobu i baptisty. V dubnu 1925, o Velikonocích, se uskutečnil transport ze Zelova, Lodže, Michalovky, Mirotína a dalších míst do Vikýřovic. Byli to převážně baptisté. Založili ve Vikýřovicích samostatný český baptistický sbor; první církevní sbor založený potomky českých pobělohorských exulantů ve staré vlasti vůbec. Tihle navrátilci z ciziny zažili mnohé krušné chvíle a horší podmínky než zábřežští. Vikýřovice byly prakticky německé. Několik rodin nemělo zpočátku kde přijatelně bydlet. Navíc byli v letech 1941 a 1942 z Vikýřovic vysídleni. Kazatel Teofil Malý zahynul v Osvětimi v dubnu 1943. Vysídlení byli i ti, kteří se z Polska přistěhovali do Suchdolu nad Odrou. Po skončení druhé světové války se Češi mohli vrátit do svých domovů, odkud byli vyhnáni. Některou dobu někteří museli bydlet ještě s Němci, kteří obsadili za války jejich majetky. Pak zase byli vysídleni sudetští Němci. Uvolnila se tak mnohá obydlí i pozemky, které pak získali jak Češi z vnitrozemí, tak především ti, kteří se vraceli z okolních zemí.

Na Ukrajině – na Volyni se zformoval československý armádní sbor, kterému později velel generál Ludvík Svoboda, původem prvo-republikový důstojník z Kroměříže. Volynští Češi, mezi nimiž byli i potomci českých

exulantů pro víru, narukovali na jaře 1944 do této formující se armády. Byly mezi nimi i manželské páry, např. mnohým známý farář Jan Jelínek s manželkou Annou. Někteří padli u Dukly, další jinde. Přesto se většina dostala v květnu 1945 až do Prahy. Mohli již zůstat v osvobozeném Československu, kde čekali na přistěhování se jejich rodin. Z vyprávění tatínka vím, že jim generál Svoboda sliboval, že se v ČSR zařídí po svém, ne tak, jak to viděli na sovětské Ukrajině. Asi to myslel upřímně, ale zmýlil se. Jednání o stěhování se protahovala. V roce 1946 byla konečně uzavřena dohoda mezi ČSR a SSSR o návratu Čechů ze západní části Volyně do vlasti předků. Stěhování se však uskutečnilo až v předjarním a jarním období 1947, tedy před 75 lety. Stěhovalo se nákladními vagony, s mrtvým i živým inventářem. Cesta trvala asi dva týdny. Ještě byl sníh a mrzlo.

Již předtím, od podzimu roku 1945, se do Československa stěhovali potomci pobělohorských exulantů z dnešního Polska – jak z předválečného německého, tak polského území. Společně tito potomci pobělohorských exulantů posílili několik stávajících evangelických a baptistických sborů nebo založili sbory nové, a to především v severním a západním pohraničí, tedy v Sudetech, kde před válkou žila německá většina.

Čeští pobělohorští exulanti, kteří si udrželi jazyk i víru, prošli trnitou cestou jak v zahraničí, tak ve staré vlasti. Svou vlast si zidealizovali. O to větší bylo jejich zklamání po návratu. Několik generací obstálo ve víře v cizině, ale mnozí víru v živého Boha a Spasitele Ježíše Krista ztratili ve formálně katolickém či bezvěreckém českém, a po roce 1948 i protináboženském prostředí. Žel, ani již více než tři desítky let náboženské i politické svobody nepřinesly obecně do církve oživení a růst. Ten byl jen několik málo let na začátku 90. let minulého století. Nepřestávejme proto volat: *Národe český, vrať se ke Kristu!* A pamatujme, že tehdy, když budeme blíže k Pánu Ježíši Kristu, budeme blíže i navzájem mezi sebou.

Dobroslav Stehlík

CHRISTIAN DAVID SE NARODIL PŘED 330 LETY

Narodil se 17. února 1692 v Ženklově na Moravě. Brzy se stal polosírotkem, šel v útlém věku do služby, pak do učení a jako mladík hledal a našel svou duchovní orientaci. Stal se dobrým řemeslníkem, čtenářem na Moravě zakázané Bible a exulantem. Protože mu evangelium dávalo pevný životní základ v dobré naději sahající až za hrob, chtěl o něm mluvit s těmi, kterým se dařilo podobně, i s těmi, kteří ještě žili v nejistotě. Podobný shrnující popis života by se hodil na desettisíce moravských a českých exulantů v té době. Christian David se však zapsal do dějin, a proto je dobře vzpomenout na něj častěji.

Otázka, zda a jak a kdy může jeden člověk ovlivnit historický vývoj, byla už často a je stále znovu přetřásána a vědecky interdisciplinárně rozebírána. Musí mít takový člověk vynikající schopnosti, vlastnosti, společenské postavení...? Je jeho pozoruhodný vliv jen výsledkem ke změně dozrálé společnosti? Jak se skládají sociální síly ve společnosti? Jaká je zákonitost historického vývoje a jak je to s „náhodou“? A my se ptáme také, jak zasahuje Bůh do dějin.

Christian David byl obyčejný, snad jen o něco temperamentnější a originálnější moravský exulant, který se v exilu se svým tešařským řemeslem dobře uchytil a ve Zhořelci našel i své uspokojivé duchovní zázemí. Na Moravu ho to táhlo, podobně jako mnohé jiné exulanty, aby duchovně posílil své souvěrce. Ve své ochotě odpomoci nerozhodné bezradnosti bratrů Neisserů, hledal a našel pro ně útočiště v Lužici na berthelsdorfském statku. Že nezůstane jen u pěti rodin Neisserových a jejich příbuzných, si mohl myslet, a tak to také majiteli statku, mladému hraběti Zinzendorfovi hned pověděl.

S lehkými začátky se nedalo počítat, ale David se rozhodl je s novými exulanty snášet. Však to byli zpočátku samí nožíři, se stavbou domů by si neporadili. David převedl přes hranice celou velkou rodinu Neisserovu i jejich příbuzného Christiana

Jäschkeho s rodinou a později ještě řádku dalších Moravanů, a mnozí přišli sami.

Všecko nadějně začalo, první domky stály, exulantů v nově vznikajícím Herrnhutu rychle přibývalo, ale sílící nedůvěra ze strany luterského berthelsdorfského faráře i samého hraběte začala exulanty trápit, a zaráželo je také jejich ne vždy příkladné chování. Exulantské iluze o bohubilé evangelické společnosti se rozplynula. Farář i hrabě je velmi zklamali. Christian David nebyl Moravanům v jejich zklamání žádnou oporou, protože ten v té těžké situaci podlehl cizímu sektáři, který neutěšenou situaci vysvětloval apokalypticky a faráře i hraběte považoval za hrozné svůdce. Biblicky fundovaný Augustin Neisser, kolem něhož se exulanti semkli, zachoval střízlivou rozvážnost, avšak když Moravané ztraceli naději, že budou moci se svou prostou biblickou vírou a moravskou bratrskou tradicí v Herrnhutu obstát, přemýšleli o hledání jiného útočiště.

Christianu Davidovi chvíli trvalo, než pochopil, že se dostal na scestí. Pokorně se k tomu pak přiznal, a když hrabě Zinzendorf, který nechtěl exulanty ztratit, vyslovil v dubnu 1727 svou ochotu k smíření, byl David mezi prvními, kteří jeho nabídku přijali, účinně se zasadil o to, aby exulanti v Herrnhutu zůstali a hrabě aby se více zamyslel nad jejich bratrskou tradicí. Vzdor svému předcházejícímu nemalému selhání, získal David mezi Moravany svou ztracenou autoritu kupodivu hned zas zpět. Jen tak mohl tento svůj nesnadný úkol splnit. Ani v několika dalších ještě rozhodujících letech nechyběly vážnější třenice mezi hrabětem a exulanty. David vyrovnával a smiřoval. V době vznikajícího a upevňujícího se bratrského společenství byl Christian David pro Zinzendorfa nepostradatelným spolupracovníkem, i když hrabě na Davidovu autoritu i na jeho schopnost strhujícím kázat žárlil. Později, když se Moravané stali v rostoucím bratrském společenství menšinou, hrabě Davida už jen snášel, potřeboval ho zřídka.

Pro vedoucí úřady se David beztak příliš nehodil. Se svým spolustarším Melchiorem Nitschmannem se v roce 1728 domlouval, že

chtějí všechno „*spravovat s modlitbou a skrze modlitbu; čeho ale nebudeme moci dosáhnout láskou a modlitbou, to necháme být*“. Zinzendorf však, i mnozí Moravané, byli přísnější. David příliš vnímal svou vlastní nedokonalost, a proto se necítil dobře, když ji měl podle přísných herrnhutských řádů vyžadovat od jiných. Když musel být přísný, snažil se napodobovat hraběte Zinzendorfa, ale to nebylo přesvědčivé, a on sám z toho míval špatné svědomí. Lépe se cítil jako prostý *Boží služebník*, tesař a misionář na cestách mimo herrnhutský sbor, jehož řády, o něž se sám zasazoval, ho tak jak byly ve skutečnosti s jednostrannou přísností prosazovány, svažovaly. Byl pověstný svou neochvějnou vírou, svým optimismem, svou prostou přímostí, spontánností, mírumilovností a vstřícností. Stavěl domy, kázal, psal dopisy, pouštěl se do teologických rozhovorů a korespondence i s nejučenějšími teology a psal rád i básně, byť trochu kostrbaté.

Když se bratrské společenství začalo formovat jako církev, nedostal Christian David žádný úřad, ani ten nejnižší pomocného akoluta, ale to jej zřejmě příliš nezaměstnávalo. Jeho horlivost v Boží službě mu vydržela až do posledních dnů života. Zemřel náhle 3. února 1751 v Herrnhutu.

Čím se Christian David zapsal do dějin? Našel pro moravské pronásledované potomky Jednoty bratrské útočiště v Lužici, přivedl je na Hutberg, postavil s nimi první domy v Herrnhutu, zasadil se o to, aby ve svém zklamání z Herrnhutu neodešli, aby hrabě Zinzendorf vzal jejich touhu po obnovení Jednoty bratrské vážně a aby exulanti v hledání společné cesty s hrabětem předčasně ne-rezignovali. Není to nic tak převratného, co by vzbudilo hned velkou pozornost, avšak těchto několik tichých, nenápadných služeb položilo základ ke vzniku dnes v celém světě pracující církve obnovené Jednoty bratrské.

David sám o svých zásluhách sotva příliš přemýšlel, byl příliš zaměstnán, a to nejen svými dřevěnými stavbami. Byl především misionář a jako „*Spasitelův tovaryš*“ se „*ve-sele lopotil*“ nošením „*živého kamení na stavební lešení*“. Dějepisectví obnovené

Jednoty bratrské, tak jak si je hrabě Zinzendorf přál, nevěnovalo Moravanům, tedy ani Davidovi, příliš mnoho pozornosti. Christian David se nakonec vtiskl do historické paměti jen jako tesař, který 17. června 1722 porazil první strom pro stavbu prvního domu na Hutbergu. (Tak ho také o sto let později zobrazil ve své známé mědirytině Friedrich Daniel Reichel.) Že David přivedl do Berthelsdorfu první exulanty, lze také někdy zaslechnout. To je však jen velmi povrchní pohled. Ve skutečnosti patřil Christian David i v procesu vzniku herrnhutského bratrského společenství ke klíčovým postavám. Dnes je toto jeho působení sice pozapomenuto, avšak výslednice, na jejímž vzniku se David svými dary a úsilím významně podílel, zůstala.

*Slunce pravdy milosti
ze tmy již nás vyprosti
budiž světlem církvi své
ať svět pozná jméno tvé.*

Edita Štěříková

HERRNHUT – KOLÉBKA OBNOVENÉ JEDNOTY BRATRSKÉ

12. června 1722 přivedl moravský tesař Christian David dvě rodiny Neisserovy z moravské Žiliny do lužického Berthelsdorfu, na statek dvaadvacetiletého hraběte Zinzendorfa, kterého předem požádal o dovolu. Hrabě nebyl přítomen, měl jiné starosti, chtěl se oženit. Správa statku byla v dobrých rukách správce Johanna Georga Heitze, který exulanty ochotně přijal. O pět dní později, 17. června, porazili exulanti první strom ke stavbě prvního domu na vykázaném jim místě, na Hutbergu. Na malém statku se nedalo mnoho vybírat. Manželka Augustina Neissera si neuměla představit, jak mají na tom nepřívětivě a neúrodně vyhlížejícím pahorku v budoucnosti přežívat, ale vždy nadějně laděný a na Boží pomoc spoléhající Christian David měl už před očima nejen malou exulantskou kolonii, nýbrž hned město na hoře ležící. Začátky nebyly snadné, ale ve správci Heitzovi měli exulanti velkou oporu, nejen pokud šlo o záležitosti materiální.

Rozuměli si s ním plně i ve věcech víry. Kázání berthelsdorfského faráře Rotheho je oslovovala, a také setkání s hrabětem Zinzendorfem o Vánocích téhož roku bylo pro exulanty velmi povzbudivé. Na Moravě se to brzy rozšířilo a do vznikajícího Herrnhutu se začali trousit další exulanti.

Do roka však museli exulanti udělat i méně povzbudivé zkušenosti. Nebylo pro ně snadné pochopit, proč se luterský farář Rothe v Berthelsdorfu obává vlivu reformovaného správce, když oba vyznávají biblickou víru. Správce musel ze statku odejít. Ani zbožný hrabě a farář si příliš nerozuměli, ale oba začali brzy podezírat exulanty ze sektářství, protože ti se příliš rádi scházeli po domech k modlitbám, zpěvům svých moravských písní a společnému čtení Písma.

V Sasku byla zemskou církví církev luterská. Exulanti z Čech a Moravy chtěli rádi přijmout luterské vyznání, ale přinesli si s sebou svou českou reformační tradici a jejich velkým přáním bylo vytvořit v rámci luterské církve společenství, které by se podobalo sborům české Jednoty bratrské. Farář Rothe byl o historii české Jednoty bratrské zhruba informován. Zinzendorfa ta historie příliš nezajímala, ale Moravané mu o Jednotě a jejích rádech vytrvale vyprávěli.

Zatímco v Herrnhutu hledali útočiště především německy mluvící exulanti z Moravy, v sousedním Hennersdorfu stoupal počet česky mluvících exulantů přicházejících většinou z Čech. Obě rychle rostoucí exulantské skupiny se hlásily k bratrské tradici a už i pro svou početnost budily brzy pozornost. Hovořilo se o moravských Bratřích v Herrnhutu a českých Bratřích v Hennersdorfu. Důraz byl na slovu Bratři, což budilo u mnohých luteránů podezření ze sektářství.

Většina moravských exulantů v Herrnhutu se právem nazývala potomky Jednoty bratrské. Augustin Neisser (1683-1751) vyrůstal až do svého 24. roku v moravské Žilíně pod silným vlivem svého děda Geoga Jeschkeho (1624-1707), který mohl sám ještě poznat poslední v ilegalitě se pomalu rozpadající bratrské sbory a sám také převzal úkol staršího a duchovně podporoval potomky

bratrských sborů. Ke stejnému úkolu vychovával i svého nejstaršího vnuka Augustina. Podobná silná přímá bratrská rodinná tradice byla také v suchdolských a kunínských rozvětvených rodinách Schneiderových, Nitschmannových a jiných.

Touha exulantů v Herrnhutu po obnovení sborového společenství podle bratrských ráďů byla veliká. Nechtěl-li Zinzendorf exulanty ztratit, musel vzít jejich bratrskou tradici vážně. Snažil se k nim přiblížit vydáním „*Vrchnostenských příkazů a zákazů*“,¹ které upravovaly poměry v exulantské obci i její poměr k vrchnosti. Tento obecní řád, který kladl důraz na zbožný život, přijali exulanti s radostí, ale jim šlo o víc, o užší bratrské společenství, jaké bylo ve staré Jednotě. Zinzendorf tedy sepsal statuty společenství, které nazval „*Bratrský spolek a samospráva v Herrnhutu*“,² do nichž zapracoval po svém způsobu vyprávění exulantů o rádech Jednoty bratrské. Zarážející však bylo, že za první Bratry, kteří přišli do Herrnhutu, prohlásil hrabě ve statutech nikoliv po pravdě bratry Neisserovy, nýbrž pět suchdolských mladíků, kteří přišli o dva roky později. Mladí Suchdolané mu bezpochyby připadali povolnější. Jeden z nich, David Nitschmann Tkadlec, zůstal v předcházejících letech nedorozumění snad jako jediný z exulantů hraběti bezpodmínečně oddán, zatímco kolem Augustina Neissera se shromažďovali znejistění exulanti, zklamaní nedůvěrou a chováním faráře Rotheho, hraběte Zinzendorfa i samého Christiana Davida, který ve svízelné situaci podlehl cizímu sektáři. Augustin Neisser stál pevně v biblickém učení i v bratrské tradici a byl mezi exulanty zjevnou autoritou. Zinzendorf ho v té době sice nazýval ještě svým „*učitelem*“, ale ke spolupráci s ním velkou důvěru neměl a jeho vliv potřeboval včas potlačit.

Hrabětem sepsaný řád Bratrského spolku exulanty potěšil, ale měli potřebu o podrobnostech ještě hovořit a leccos upravit, zatímco Zinzendorf na změny nepomýšlel.

¹ *Herrschaftliche Gebote und Verbote*, 12. května 1727.

² *Brüderlicher Verein und Wilkür in Herrenhut*, 4. července 1727.

Christian David naléhal, aby si hrabě přečetl Komenského knihu *Historia Fratrum Bohemorum*.³ Latinskou knihu exulanti sami číst nemohli, ale byli si jisti, že Zinzendorfa kniha o pravých bratrských řádech přesvědčí. Zinzendorf si půjčil knihu z žitavské knihovny, pořídil z ní německý výtah a předložil jej exulantům jako důkaz, že jím vypracované statuty Bratrského spolku se s Komenského knihu shodují. Někteří se s takovým důkazem spokojili a považovali shodu výtahu s Zinzendorfovými statuty za hotový zázrak, jak to i hrabě sám líčil, jiní pochybovali, zda je výtah dostatečný, ale nakonec byli všichni rádi, že se statuty aspoň zhruba shodují s řády Jednoty. Hrabě Zinzendorf si v Bratrském spolku zajistil své dominantní postavení a vedoucí místa (čili „*úřady*“) se pak snažil obsazovat lidmi povolnými, i když Augustina Neissera a Christiana Davida hned tak obejít nemohl. Brzy se pak už nemluvilo o herrnhutském Bratrském spolku, nýbrž o herrnhutském „*sboru*“ (*Gemeine*).

Přiblížení se k řádům Jednoty bratrské vyvolávalo vzdor některým pochybnostem radostnou nadějí na obnovení Jednoty bratrské. Skutečná praxe, zacházení s úřady a také jejich činnost, vyvolávaly v následujících letech často nespokojenost, nedůvěru i dočasnou separaci některých moravských bratří, avšak touha po společenství a pokorná sebekritika téměř vždy zas zvítězily.

Zinzendorf a Moravané našli v herrnhutských statutech společnou základnu, ale neměli to spolu snadné, protože jejich představy o praktickém životě v bratrském společenství byly poněkud odlišné. Ke všemu reagoval hrabě často nevypočitatelně. První velké překvapení zaskočilo exulanty v létě 1728:

V době Zinzendorfovy nepřítomnosti farář Rothe a další dva pietističtí kazatelé na Moravany naléhali, aby se nenazývali moravskými Bratry, protože to vzbuzuje dojem sekty, a ve Slezsku jsou proto už kazatelé, kteří s nimi udržují přátelské vztahy (mezi

nimi i Steinmetz⁴), pronásledováni. To bylo pro Moravany na pováženou. Bratry chtěli zůstat, ale pro jejich pouhé jméno neměl nikdo trpět. Moravané se domnívali se, že udělají hraběti radost, když budou souhlasit, že jsou především luteráni. Zmýlili se, hrabě se na ně velmi rozhněval.

Ačkoliv Zinzendorf po celý čas sledoval úplnou integraci exulantů do luterské církve a vztah herrnhutského společenství k české Jednotě vnímal jen jako nutný dočasný ústupek, zásahy hallských pietistů do svých plánů nemínil trpět. Především se ale právě v Jeně, kde se v tu dobu zdržoval, v rozhovorech s profesorem Buddeem dozvěděl více o teologickém zařazení staré Jednoty bratrské, jejíž učení se dalo chápat i jako blízce příbuzné učení luterskému, a luterští teologové v Tübingenu a Helmstädtu je vnímali jako „*nádherné dílo Boží*“. Hraběti se tedy právě zalíbilo vystupovat jako ochránce Českých (moravských) bratří a pod záštitou jména kladně hodnocené staré Jednoty bratrské uskutečňovat v neposlední řadě své vlastní představy o „*církvíce v církvi*“. V těchto pozitivních úvahách ho zastihla zpráva o posledních událostech v Herrnhutu. Zlobil se na Rotheho i na Moravany. Exulantům vysvětloval: „*Že by jméno Českých bratří bylo jen na škodu, je pošetilá myšlenka. Kdybychom potřebovali po lidsku pomoc, bylo by jméno těchto Bratří a [jejich] sukcese vaší současnou záštitou... Abyste se kvůli otázkám nepřátel museli nazývat luterány, považují za absurdní; vždyť celé luterské učení ani neznáte a podváděli byste tak Boha i lidi.*“⁵

Myšlenka využít dobrého jména české Jednoty bratrské Zinzendorfa zaujala. Pokud už dříve nezaznamenal, že reformovaný dvorní kazatel Daniel Ernst Jablonský je zároveň seniorem polské Jednoty bratrské, pak se to nejpozději v Jeně dozvěděl. Už v červnu následujícího roku 1729 napsal Jablonskému dopis a v něm zprávu o moravských

³ Jo. Amos Comenii *Eccl. F.F. Boh. Episcopi Historia Fratrum Bohemorum eorum ordo et disciplina ecclesiastica*. Vydal v roce 1702 Franciscus Buddeus v Halle.

⁴ Johann Adam Steinmetz (1689-1762), v té době pietistický kazatel v Těšíně.

⁵ Zinzendorfův dopis z Jeny 13.08.1728 (Unitätsarchiv Herrnhut, R.6.A.a.20).

exulantech, potomcích starých Českých bratří, které přijal na svém statku, a prosil jej, aby svým bratřím v Herrnhutu poslal povzbuzující dopis. Jablonský reagoval pocho-pitelně s velkým zájmem a také herrnhutští Moravané byli potěšeni dopisem biskupa Jednoty bratrské. V září téhož roku navštívili Jablonského Christian David a Timoteus Fiedler na své cestě do Livonska. Pro oba moravské bratry i pro Jablonského to bylo vzrušující a nezapomenutelné setkání na pozadí staré bratrské historie. Jablonského tížila neutěšená situace Jednoty bratrské v Polsku, která žila v unii s reformovanou církví, ale silně trpěla pod protireformačním nátlakem a rychle slábla. Už pouhé povědomí toho, že se v Herrnhutu po stu letech sešel nemalý počet potomků Bratří z Moravy a z Čech, bylo i pro něj velkým povzbu-zením. Že tito potomci Jednoty bratrské našli v Sasku útočiště v luterské církvi, bylo za daných podmínek samozřejmé, Stará Jednota měla i k luteránům dobré vztahy a Jablonský sám si přál překonání konfesních rozdílů mezi evangelíky. Z pověření pruského krále pracoval spolu s jinými teology na přípravě podkladů pro jednání o sjednocení luterské a reformované církve. Domníval se, že i Zinzendorf smýšlí podobně. Mnohé tomu nasvědčovalo, ale hrabě měl své hranice.

Zinzendorfovi působil v Herrnhutu starostí především úřad starších. Starších bylo příliš mnoho a rozhodovali často jinak, než si hrabě přál. V roce 1730 se mu podařilo řády společenství pozměnit. Místo čtyř vrchních starších pro mužskou část sboru a čtyř vrchních starších pro ženskou část, byli dosazeni jen jeden generální starší a jen jedna generální starší. S takovou organizací mohl zacházet lépe. Zcela bez třenic se to neobešlo, ještě v roce 1731 projevovali někteří Moravané nespokojenost s autoritativním způsobem vedení bratrského sboru, ale jejich kritické připomínky byly nežádoucí. Učili se trpělivosti, v čemž jim pomáhalo i sílící přesvědčení, že je Pán Bůh svěřil Zinzendorfovi péči.

V Hennersdorfu se čeští Bratři s vrchností nepohodli, paní Jindřiška některé z nich vykázala a přijímat další exulanty zakázala.

Vykázaní Češi i nově přicházející čeští exulanti hledali útočiště v Herrnhutu. Počet Čechů rychle stoupal, Zinzendorf si s nimi nevěděl rady a dostával se na hranici svého vlivu i svých sil. Hallští pietisté se vývoje v Herrnhutu obávali, ortodoxní luterští faráři tušili sektářství, a i Zinzendorfovi příbuzní se nad jeho počínáním pohoršovali. Ke všemu si na Zinzendorfa stěžoval u saského kurfiřta císař, že láká poddané z jeho zemí. V lednu 1732 poslal saský kurfiřt do Herrnhutu vyšetřující komisi. Komise byla celkem benevolentní, ale neušlo jí, že berthelsdorfský farář na přeplněný Herrnhut nestačí. Vedoucí komise, zhořelecký hejtman Georg Ernst von Gersdorf, radil Zinzendorfovi ke zřízení samostatného sboru v Herrnhutu.

Teprve když Češi v říjnu 1732 odešli z Herrnhutu do Berlína, situace se poněkud uvolnila, ačkoliv vyšetřující komise ještě pracovala na své zprávě pro kurfiřta. Česká skupina v Hennersdorfu se odchodem většiny tamějších exulantů do Berlína velmi zmenšila a noví exulanti nesměli být přijímáni. O českých Bratřích v Hennersdorfu se už mnoho nemluvilo, ale na exulantech v Herrnhutu ulpěl název Moravští bratři.

Zinzendorf uvažoval o hejtmanově návrhu. Berthelsdorfský farář Rothe mu beztak stál často v cestě. S teologem Friedrichem Christophem Steinhofem, který právě hledal místo, by si byl lépe rozuměl, ale šlo také o poměr budoucího herrnhutského faráře k Zinzendorfovu vedoucímu postavení na špičce správy herrnhutského společenství, a to působilo hraběti starosti. Pro jistotu se 26. ledna 1733 rozjel nejdříve do Tübingenu, aby si tam na teologické fakultě vyžádal dobrozdání „*zda sbor moravských bratří za předpokladu souladu s evangelickým [luterským] učením může a má zůstat u svého 300 let starého zřízení a známé církevní kázně a přitom zachovávat svou jednotu s evangelickou [luterskou] církví.*“⁶

Netrpělivý kurfiřt nevyčkal zprávy vyšetřující komise, která si dávala na čas, 28. ledna 1733 hraběte Zinzendorfa vykázal

⁶ Cituje Müller: Zinzendorf als Erneuerer der alten Brüderkirche. Leipzig 1900, s. 46.

ze saské země, ale vzápětí zemřel. Zinzendorf byl na cestě do Tübingenu a mohl se živit nadějí, že nový kurfiřt vezme v úvahu zprávu vyšetřující komise a bude vidět věc jinak. Tak se také stalo. Zinzendorf si na posudek tübingenských teologů počkal a spokojen s výsledkem se 5. května vrátil do Herrnhutu.

První, byť krátké, vykázaní ze Saska Zinzendorfa zaměstnávalo víc, než bylo třeba. Nemohl se zbavit představy, že Moravané budou ze Saska vykázaní. Hledal pro ně nová útočiště a pro jistotu rozdělil v srpnu 1733 herrnhutské bratrské společenství na moravskou část a novou neboli cizí část: „*K první patří bratrští exulanti; ti zůstanou u svého zřízení, ale musí se připravit na to, že když nebudou v zemi trpěni, budou ve svém zřízení pokračovat na jiném místě... Těm obyvatelům, kteří nejsou z Moravy, má být dána svoboda, zda se chtějí podříditi bratrskému zřízení nebo ne.*“⁷ Hrabě snad doufal, že když budou Moravané vykázaní, zůstane mu v Herrnhutu přesto část už stmelěného společenství, o jehož organizaci lze pak rozhodnout podle daných okolností. Rozdělení sboru bylo nedůsledné, komplikovalo herrnhutský řád a ve skutečnosti zůstalo bezvýznamné. Zinzendorf se mýlil, když se domníval, že jemu i Moravanům hrozí nebezpečí především kvůli bratrskému zřízení. Jak se později ukázalo, nešlo tolik o Moravany a jejich zřízení jako o osobu Zinzendorfovu, jeho teologické důrazy a aktivity.

Zinzendorfova žádost o zřízení samostatného sboru v Herrnhutu u saské vlády a konzistoře neuspěla, ale hrabě měl už beztak další plán: V březnu 1734 odjel inkognito jako Ludwig von Freydeck do Stralsundu, aby tam přijal místo učitele v domě jednoho obchodníka, avšak vlastním záměrem bylo složit tam před povolányými teology teologickou zkoušku. Měl juristické, nikoliv teologické vzdělání, k tomu se však hned tak nepřiznal, nýbrž vedle svého zaměstnání nejdříve vypomáhal nemocnému stralsundskému superintendentovi kázáními, a pak se

⁷ Z diaria Martina Dobera cituje Müller: Zinzendorf als Erneuerer, s. 49-50.

přihlásil ke zkoušce. Jeho plán se zdařil a teprve v průběhu úspěšných zkoušek přiznal svou pravou identitu. Ordinance sice nedosáhl, ale získal k ní předpoklady a mohl se vykázat svou pravověrnou teologií. 29. dubna 1734 byl hrabě už zas na cestě zpět do Herrnhutu. Ještě téhož roku svým vystoupením v Tübingenu veřejně vstoupil do duchovního stavu. Ordinován stále ještě nebyl, a i kdyby byl, jako prostý farář by sám ordinovat nemohl. Musel hledat další cestu k většímu osamostatnění jeho „*církvíčky v církvi*“.

Když se mu to hodilo, neváhal hrabě naráknout exulanty ze sklonu k sektářství. Je pravda, že exulanti neměli daleko k tomu, aby v nouzi přijímali Večeři Páně z rukou laiků. Také herrnhutští Moravané v druhé skupině vypravené na ostrovy Sv. Tomáše, když uvázli přes zimu v Norsku, slavili (samí laici) dvakrát v přírodě Večeři Páně. V té době byla už řádka Moravanů (především těch kritických a Zinzendorfovi nepohodlných) v misijní službě, ale hrabě nechtěl, aby v místech, kde působili luterští kazatelé (tak například v Savaně v Georgii) k nim chodili k Večeři Páně. Měli zůstat sami pro sebe. Odříkání se svátosti Večeře Páně nepadlo exulantům zalehko. Zinzendorf sklonem exulantů k nepořádkům, které by podle něj mohly vést k blouznivectví, zdůvodňoval to, „*že musel ... připustit, aby byl obnoven moravský episkopát*“.⁸ Připustil to velmi rád, protože jinou cestu k získání nezávislosti neviděl.

Vylíčil seniorovi Danielovi Ernstovi Jablonskému po svém situaci moravských Bratří na misijních polích a potřebu jejich jednotného duchovního vedení. Jednota bratrská v Polsku tvořila sice unii s reformovanou církví a Zinzendorf měl k reformovanému vyznání své výhrady, ale apoštolská sukcese biskupského svěcení staré Jednoty, která v polské Jednotě pokračovala, byla právě to, co potřeboval.

13. března 1735 ordinoval se souhlasem lešenského spoluseniora Christiana Sitkovia

⁸ Cituje Müller (Zinzendorf als Erneuerer, s. 52) podle záznamu v bratrském diariu (Jüngerhausdiarium) ze 30. 9. 1749.

senior Jablonský za přítomnosti dvou berlínských Českých bratří (Václava Zlatníka a Jana Janíka) moravského tesaře Davida Nitschmanna na „seniora, dohlázele a pastýře moravských sborů v cizích zemích“,⁹ tedy pro službu na misijním poli. David Nitschmann patřil k oné Zinzendorfově vy- zdvihované suchdolské skupině „prvních Bratří“. Jak z pozdějších Zinzendorfových poznámek vyplývá, neměl Nitschmann pro tento úřad nejlepší schopnosti, ale byl hraběti oddán a v dané situaci byl právě osobností, kterou hrabě potřeboval. (Ke schopným spolupracovníkům a zvláště ke strhujícím řečníkům měl hrabě nedůvěru, vnímal je jako svou konkurenci.) Nitschmann získal biskupské svěcení, ale biskupem zpočátku pro jistotu nazýván nebyl, aby nebyla vzbuzena nežádoucí pozornost. První, koho Nitschmann ordinoval, nebyl však bratrský misionář, nýbrž německý teolog původem z Württemberska, Johann Georg Waiblinger, který se měl jako farář ujmout nově vznikající bratrské kolonie v Holštýnsku. Jako druhý byl ordinován hraběti Martin Dober, původem ze Švábska, který byl Zinzendorfovou pravou rukou v Herrnhutu. Pak teprve odjel Nitschmann do Georgie, kde ordinoval exulanta Antona Seiferta na bratrského kazatele.

Nitschmannovou ordinací si hrabě vyzkoušel hranice svých možností. (Podobně to dělal i v jiných případech, když si nebyl jist přijatelností svých plánů.) Nitschmannova působnost byla důležitá jen v prvních dvou letech, pak se první moravský biskup dostal brzy na zcela vedlejší kolej.

V roce 1736 byl Zinzendorf zaskočen druhým vypovězením ze Saska. Připisoval příčinu svého vyhnání zas exulantům, a většina z nich mu to věřila. Nebylo by divu, kdyby byl hrabě potrestán za přijímání exulantů, protože od roku 1732 bylo jejich přijímání teoreticky kurfiřtem zakázáno. Prakticky však bylo dále trpěno a nová vyšetřující komise, která Herrnhut navštívila v Zinzendorfově nepřítomnosti v květnu 1736,

⁹ Tak Jablonský ve své zprávě Zinzendorfovi ze 14. 3. 1735 (*Notification der Seniorats-Ordination Herrn David Nitschmanns*, Bűdingische Sammlung I, s. 524nn).

dospěla, pokud šlo o exulanty, k závěru, že „jejich zřízení a církevní kázeň, jak byla pozorována u bývalých Českých bratří, neodporuje evangelickému luterskému náboženství a konfesi“, a kdyby byli nuceni, aby se svého zřízení zřekli, že „by bezpochyby došlo k jejich emigraci [ze Saska], jak se sami zcela jednoznačně vyjádřili; tím by však ta velmi prospívající nově postavená obec Herrnhut, vynášející i ve vrchnostenských poplatcích několik set tolarů, zas velmi brzy zanikla.“¹⁰ Exulanti se svým zvláštním společenstvím směli zůstat, ale hrabě ne. Také v holštýnské nově zakládané kolonii byli exulanti i s jejich bratrským zřízením vítáni, ale měli se vystříhat vlivu Zinzendorfova.

Zinzendorf měl už koncem dvacátých let své zvláštní teologické důrazy a velkou misijní horlivost, která nebyla zaměřena jen na misi mezi pohany. K ortodoxním luteránům měl výhrady a ani s hallskými pietisty, kteří ho vychovali, se nepohodl. Herrnhutský způsob zbožnosti, jak jej sám silně ovlivňoval a razil (někdy i proti vůli exulantů), považoval za jedině správný a snažil se pro něj získat nejen německé separatisty, nýbrž také studenty na univerzitě v Jeně, v Halle a jinde. V Dánsku by byl nejráději získal vedení kopenhagského misijního kolegia a pokoušel se o získání vlivu ve Švédsku i ve Švýcarsku. Byl charismatickou osobností, nacházel celé skupiny přívrženců, avšak šíření jeho osobního vlivu nebylo státními mocipány a jejich úřady a vítáno. Dánský i švédský král jeho působnost ve svých zemích prohlásili za nežádoucí a podobně to viděl i saský kurfiřt, a proto ho v dubnu 1736 ze země vykázal. Exulanti směli i se svým bratrským zřízením zůstat, ale neměli je vnášet do jiných luterských sborů.

Vypovězen byl pouze hrabě Zinzendorf sám, nikoliv jeho rodina. Herrnhutskou vrchností byla hraběnka Zinzendorfová, které její manžel svůj statek včas prodal. Pokud šlo o vrchnost, nic se pro Moravany nezměnilo, ale bratrské společenství postrádalo přítomnost svého „představeného“ (*Vorsteher*). Svého vlivu a vedení v herrnhutském sboru

¹⁰ Cituje Müller: Zinzendorf als Erneuerer, s. 57-58.

se hrabě nemínil vzdát, a také Moravané mu zachovávali věrnost. Pro instrukce a na konferenci museli však sboroví pracovníci chodit nebo jezdit až do Marienbergu nedaleko Frankfurtu nad Mohanem, nebo tam, kde se Zinzendorf se svým „*poutnickým sborem*“ (*Pilgergemeinde*) právě nacházel.

Zinzendorf sledoval dál své plány. Proti úřadu seniora čili biskupa Davida Nitschmanna nebylo slyšet žádné velké protesty a hrabě tedy mohl uvažovat o své vlastní ordinaci. Hledal oporu u arcibiskupa anglikánské církve, kterému představil biskupa Davida Nitschmanna. Arcibiskup John Potter byl přesvědčen, že proti bratrské biskupské sukcesi nemůže být námitek. Jako v Nitschmannově případě se hrabě obrátil s žádostí o biskupskou ordinaci na Daniela Ernsta Jablonského. Ne příliš snadné bylo však sloučení Zinzendorfovy luterské pravověrnosti (na níž kladl osobně velký důraz nejen kvůli svým nepřítelům) a svěcení z rukou reformovaného seniora. Avšak i to Zinzendorf díky přízni tolerantního pruského krále vyřešil: v Berlíně ve svém bytě složil nejdříve u dvou luterských teologů (Johanna Gustava Reinbecka a Michaela Roloffa) teologickou zkoušku své luterské pravověrnosti a o několik dní později, 20. května 1737, byl ve vší tichosti v domě reformovaného dvorního kazatele ordinován Jablonským na „*biskupa moravských Bratří*“. Pruský král i teologové podílející se na této nezvykle složité záležitosti měli pro Zinzendorfova přání pochopení, protože hrabě v případě dovoleného návratu do luterského Saska se potřeboval svou luterskou pravověrností vykázat.

Zinzendorf byl ordinován už nejen pro činnost Bratří na misijních polích mezi pohany, nýbrž i „*v Čechách, Polsku a jinde*“.¹¹ Jeho pole působnosti bylo tedy neomezené, jak si to přál. Zároveň mu velmi záleželo na tom, že je luterským biskupem – „*luterským biskupem Moravských bratří*“. (Samozřejmě se našlo brzy dost kritiků, kteří ukazovali na to, že reformovaný biskup může předávat jen reformované svěcení.) – Na

pečeti, kterou nesla ordinační listina, byl tradiční bratrský obraz vítězného Beránka s korouhví. Tento symbol pak převzala také obnovená Jednota.

Zinzendorfov „*luterský*“ biskupský úřad nebyl spjat se skutečným úřadem ve správě luterské církve, nýbrž šlo jen o duchovní službu ve zvláštním samostatném společenství Moravských bratří, byť toto společenství teoreticky zůstávalo stále ještě v rámci luterské církve. Ve zřízení bratrského společenství, jak se i v dalších letech ve smyslu Zinzendorfovy teologie a fantazie vyvíjelo, neměl biskupský úřad prvenství. V čele společenství stál i nadále Zinzendorf jako představený (*Vorsteher*, název tohoto vedoucího úřadu se časem někdy až příliš složitě měnil) a dva generální starší. Biskupové (teoreticky i hrabě jako *Vorsteher*) byli generálním starším podřízeni. Později Leonhard Dober svůj úřad generálního staršího vzdal a ve čtyřicátých letech zavedl Zinzendorf úřad matky, který měl být nadřazen všem úřadům. Moravský biskupský úřad měl vedle oprávnění k ordinacím především důležitou reprezentační funkci navenek.

Jablonský i jeho spolusenior v Lešně Christian Sitkovius měli obavy, aby Zinzendorfova ordinace nevzbudila velký rozruch a neškodila Jednotě v Polsku. Ta škoda snad nebyla veliká, ale Zinzendorf se o polskou Jednotu začal zajímat víc než bylo seniorům milé. Už hned v příštím roce se v Lešně u seniora Sitkovia objevili dva herrnhutští bratři, Anton Lawatsch a Heinrich Nitschmann, s doporučujícím dopisem od Zinzendorfa. Sitkovius je přijal přátelsky a drobné teologické rozdílnosti se snažil pochopit nebo přehlédnout. Bratři zůstali mezi Lešenskými celý měsíc, poměřovali je Zinzendorfovými měřítky, shledávali je nevěřícími a působili tedy misijně. Působili úspěšně, ale vzbudili pozornost a nechtěli-li se dostat do vězení, museli včas odejít. Když odcházeli, opouštěli v Lešně a okolí celou řadu přesvědčených herrnhutských přívrženců, kteří pak působili Sitkoviovi starosti přinejmenším tím, že odmítali chodit k Večeři Páně s „*neobrácenými*“.

¹¹ Erich Beyreuther: Zinzendorf und die Christenheit, Marburg 1961, s. 156.

Herrnhutské bratrské společenství se zatím rozrostlo už na několik sborů a celou řadu misijních stanic na různých koncích světa. Většina Moravských bratří už nepocházela z Moravy. V Herrhaagu nedaleko Büdingenu a hradu Ronneburgu se nová bratrská kolonie plnila hlavně mládeží, která neznala exulantskou minulost ani exulantskou vážnost, nýbrž nacházela zalíbení v okázalých slavnostech. Zinzendorfovi se ta odlehčená a bezstarostná nálada zalíbila. Kristova oběť neměla být zapomenuta, naopak, ale byla líčena v nových, nadlehčených, byť velmi krvavých obrazech. Moravští exulanti, zvláště ti starší, takovou náhlou změnu těžko snášeli. Nové obrazy, nový slovník, okázalosti a až vulgární uvolněnost jim dělaly starosti. Jejich námitky byly sice spíše nesmělé, nicméně Zinzendorfovi stáli Moravané v cestě. Zinzendorf je už nepotřeboval, měl kolem sebe zástup s ním stejně smýšlejících mladých lidí, a proto se pokoušel Moravanů zbavit: „*Ostatně máme dovolení od Spasitele, že ty staré moravské lidi můžeme nechat jít; ti staří nejsou ozdobou [bratrské] církve; i kdyby všichni utekli, moravská církev přece zůstane.*“¹²

Moravané byli ve svém smýšlení přísní a na církevní kázeň kladli důraz, avšak ve dvacátých letech je Zinzendorf svými představami o kázni daleko předčil a zaváděl v Herrnhutu tak přísnou kázeň, že se Moravané proti ní museli nejednou ohradit. Pod vlivem herrnhaagské nálady však o kázni už nechtěl slyšet a Moravanům mělo být v bratrských sborech navrženo, „*aby se zřekli své kázně, a je-li možné, aby docela odešli ze sboru.*“¹³ V herrnhutském sboru, do kterého

12 Dodatek k protokolu synodu v Marienborn, 20. 6. až 3. 7. 1741, bod 17. (Farní archiv v Königsfeldu, PA I, R 1 A 1); - cituje také Hans-Walter Erbe: Herrnhaag. Eine religiöse Kommunität im 18. Jahrhundert. In: Unitas Fratrum. Zeitschrift für Geschichte und Gegenwartsfragen der Brüdergemeine. Heft 23/24. Hamburg 1988, Herrnhaag, s. 73.

13 Na synodu v Marienbornu 27. 6. 1741 (Unitätsarchiv Herrnhut, R.2.A.5); - cituje také Erbe: Herrnhaag, s. 73. – Jak rozporuplné bylo Zinzendorfovo jednání dokládá mimo jiné nadmíru tvrdý kázeňský rozkaz (vydaný sice vrchností, tj. hraběnkou, ale jistě v jeho smyslu) poslaný do Herrnhutu v říjnu 1744. (Viz E. Štěříková: Jak

během let přibýlo už mnoho dalších členů z celého Německa i jiných evropských zemí, byli 13. listopadu 1741 pouze Moravané vyzváni, aby se znovu přihlásili o své členství v bratrské církvi. Takovou výzvou byli exulanti velmi zaraženi, ale většina se o své členství znovu přihlásila a všechny hraběcí nepřívětivosti snášela. Jen několik Neisserů, především nejkompentnější nositel bratrské tradice v Herrnhutu Augustin Neisser, odmítlo se znovu hlásit o své členství. Jako zakladatelé společenství, kteří se ničím neprovinili a nebyli vyloučeni, se i bez nové přihlášky nadále považovali za jeho členy. Augustin Neisser se jednoznačně a konsekventně stavěl proti uchylujícímu se herrnhaagskému učení. Jako zakladatel Herrnhutu nemohl být z obce vykázán a pro jeho duchovní autoritu nebylo ani snadné zbavit jej jeho učitelského úřadu ve sboru.¹⁴

Zinzendorfa nepřestalo lákat rozšíření svých vlivů i do Polska. Daniel Ernst Jablonský na jaře 1741 zemřel a senior Sitkovius musel být opatrný. Když odmítl s Moravskými bratry korespondovat, hrabě ho zařadil zkrátka mezi lidi bázlivé a rozhodl se ho obcházet. Do Lešna měli být posláni další dva bratři. Tentokrát to už nebyli exulanti. Johann Konrad Lange a jeho švagr Jakob Kohn pocházeli z Hessenska. Do Polska přišli v lednu 1742. Aby nebudili pozornost, neměli bydlet v Lešně, nýbrž v Zaborowu. Jejich úkolem bylo novým misijním úsilím rozšířit skupiny herrnhutských přívrženců a organizovat je podle herrnhutského vzoru. Za Sitkoviem neměli chodit, toho úkolu se měl později ujmout někdo jiný. Pro případ, že by byli polskými úřady potahováni k zodpovědnosti, měli bratři nachystané dobré výmluvy: byli na cestách a chtěli v Polsku čekat do jara na lepší počasí. Zůstali do dubna a svého úkolu se zhostili velmi dobře. V červenci přijel za Sitkoviem Zinzendorfovův favorit a pozdější zeť Johann Michael Langguth a snažil se ještě jednou pohnout

potůček v jezeře, Praha 2009, s. 231nn.)

14 Augustin Neisser byl ze sboru tak dlouho vytlačován, až nakonec svůj boj v roce 1746 vzdal a odstěhoval se do Hengersdorfu, kde o pět let později zemřel.

Sitkovia k užší spolupráci obou Jednot. Sitkovius však odmítal s poukázáním na nebezpečnou situaci v Polsku, ale hlavním důvodem odmítnutí byla skutečnost, že svérázná Moravská církev se v té době dostávala stále více do podezření ze sektářství, v neposlední řadě i díky rozvíjejícímu se mládežnickému hnutí v Herrnhagu.

Po návratu z Ameriky na jaře 1743 Zinzendorfa nadmíru pobouřily výsledky činnosti generální konference, prozatímního vedení církve, v době jeho nepřítomnosti. Zvláště důsledky generální koncese pruského krále z prosince 1742 a zakládání sborů ve Slezsku jej vyváděly z míry, protože v koncesích pro jednotlivé sbory nebyla vždy jednoznačně zdůrazněna augšpurská konfese. V koncesi pro Gross-Krausche (později Gnadenberg) bylo dokonce povoleno „*konat veřejné bohoslužby podle předpisu moravské konfese*.“¹⁵ Hrabě v tom tušil snahu Moravanů zavést konfesi staré Jednoty bratrské. Zinzendorf, který se necítil být povinen dbát na napomínání církevních hodnostářů luterské církve, chtěl být luterským moravským biskupem a moravská církev měla zůstat luterská, protože žádná jiná konfese se se v jeho očích luterské nemohla vyrovnat. Vymýšlel si pak složitě, jak věc zas uvést na pravou míru. V nouzi byl ochoten v Moravské církvi trpět i jiné konfese, ale luterská konfese jim musela být nadřazena.

Až na několik mladých moravských oblíbenců, které měl hrabě rád kolem sebe, a na několik málo moravských předních církevních pracovníků, které by byl v té době raději neviděl, ale musel je trpět (biskup Jan Nitschmann Starší a Friedrich Wenzel Neisser), Zinzendorf moravské exulanty odepsal a ignoroval, což mu však nebránilo, aby na synodu v Marienbornu v červenci 1745 nepřeorganizoval základní duchovenskou službu v Moravské církvi podle vzoru staré Jednoty bratrské: presbyteři (čili kazatelé), diakoni a diakonky, akoluti a akolutky. Z polské Jednoty si vzal vzor pro zřízení civilního seniorátu, ten dával možnost lépe využít služby bratří vlivného společenského

¹⁵ Cituje Müller: Zinzendorf als Erneuerer, s. 82.

postavení a juristického vzdělání v jednáních se státními úřady.

Moravany hrabě už nepotřeboval, ale pro sledování svých cílů potřeboval stále ještě záštitu staré Jednoty bratrské. Viděl to tak: „*My jsme filadelfitští bratři s luterskými ústy a moravským kabátem*.“¹⁶

Zinzendorf se pokoušel několikrát marně o povolení návratu do Herrnhutu. Teprve když saský kurfiřt začal tušit Zinzendorfovu domnělou finanční zdatnost, byl přístupnější. Zinzendorf nabídl kurfiřtovi v červenci 1747 půjčku 100 000 tolarů za výhodných podmínek a už 11. října téhož roku dostal povolení vrátit se do Saska. O tři dny později se hrabě objevil v Herrnhutu. Dlouho se nezdržel, ale jeho vyhnanství bylo ukončeno.

Lehkovážné a hravé pojetí víry v Herrnhagu sahající od náboženské precitlivělosti až po vulgárnosti v té době vrcholilo. Poměry v Herrnhagu a s tím spojené i teologické učení a zvláštní slovník plný zdobnělin budily pozornost teologů a přesvědčovaly je o sektářství Moravských bratří. Zinzendorf si špatné zprávy nepřál slyšet, ale když útoků přibývalo, musel je přece vzít na vědomí a jednat: 10. února 1749 napsal bratrským sborům „*trestající dopis*“, který měl učinit konec všem výstřelkům herrnhagské lehkovážnosti. Leccos zakazoval hrabě jen nerad.

V té době se Zinzendorf zdržoval v Anglii, a právě s dovoláváním se staré české Jednoty bratrské tam vedl jednání o uznání samostatnosti církve Moravských bratří. Sám toho názvu používal, ale najednou se rozmyslel jinak: „*Nikdy jsem ta slova 'moravští bratři' neměl rád. A když nás v [anglickém] parlamentu tak nazývali a do spisu nechali zapsat 'Moravští bratři', poslal jsem protestaci, aby buď změnil název 'Moravští bratři', nebo že ten celý spis nechci*

¹⁶ Citát z hirschberského synodu v roce 1743 (Unitätsarchiv Herrnhut, R.2.A.8). - Viz také Hans Schneider: „Philadelphische Brüder mit einem luterischen Maul und mährischen Rock.“ Zu Zinzendorfs Kirchenverständnis. In: Neue Aspekte der Zinzendorf-Forschung. Hrsg. Martin Brecht u. Paul Peucker. Göttingen 2006, s. 12.

mit. Mluvčí v parlamentu to tak přednesl, že raději nechám spis i uznání [jako církve] padnout, než aby zůstalo jméno 'Moravští bratři'. Protože [podstata] není v národnosti, nýbrž v lidech... A tak jsme prosadili jméno *Unitas Fratrum*.“¹⁷

6. června 1749 byla obnovena Jednota bratrská (*Unitas Fratrum*, Church of United Brethren) uznána v Anglii jako „stará protestantská episkopální církev“, a to v době tzv. třibení a mnohých útoků na Zinzendorfa a jeho teologii. Jméno staré Jednoty bratrské tento nápor vydrželo. 30. září téhož roku byla obnovena Jednota bratrská uznána jako samostatná církev také v Sasku, i když Zinzendorfovi teologičtí nepřátelé se tak snadno umlčet nedali a důvodů k výtkám nacházeli dostatek. Zinzendorf, aby mohl všem útokům lépe čelit, potřeboval zviditelnit kontinuitu staré a obnovené Jednoty bratrské. Rozpomněl se na moravské exulanty, které teď zas jednou mohl potřebovat. V roce 1756 nechal svolat do Herrnhutu první (a poslední) „moravský synod“, synod rozených Moravanů (a Čechů) i jejich v exilu narozených dětí, kteří byli členy Moravské církve.

Exulanti byli v té době už rozptýleni po celém světě. Nicméně se k synodu sešlo na 160 moravských a českých exulantů. Exulanti svolání synodu velmi potěšilo. Měli Zinzendorfa rádi a na jeho nespravedlivé útoky a urážky nechtěli vzpomínat. Zinzendorf i jeho zeť Johannes von Wattewille se prohlásili za „pravé moravské bratry“,¹⁸ aby podtrhli své právo a právo svých rodin zúčastnit se synodu. Jejich přítomnost byla

¹⁷ Zinzendorf na moravském synodu 14. 5. 1756. (Unitätsarchiv Herrnhut, R.2.A.No.38b.8, Verlaß-Rede.) – Cituje také Müller: Zinzendorf als Erneuerer, s. 92, podle podle záznamu v bratrském diariu (Jüngerhausdiarium).

¹⁸ K tomu nově definoval pojem „Moravský bratr“: „Definice moravského bratra je: kdo může doložit, že on sám nebo někdo z jeho předků všecko opustil, aby mohl užívat štěstí a svobodu Božího lidu; kdo se tedy všeho vzdá, co Spasitel [od něj] žádá, až na život.“ (Unitätsarchiv Herrnhut, R.2.A.39b.5 (These pro generální synodus.) – Dovolával se svých předků, kteří pro svou víru odešli z Rakouska a zeť Wattewille patřil k jeho rodině.

žádoucí, protože šlo především o nové sblížení po dlouhé přestávce. Avšak ačkoliv se obě strany o sblížení upřímně snažily, Zinzendorf jen těžko překonával svou nedůvěru a jeho zeť ho ještě předčil ve svých obavách, aby Moravané svým zviditelněním nenabýli v obnovené Jednotě příliš velkého vlivu. Moravané zas neodolali potřebě ohradit se proti Zinzendorfovu opakovanému tvrzení, že přišli z Moravy neobrácení, i proti jeho vždy novému obviňování ze sektářství, a to jen proto, „že si sem tam někdo opiše starou bratrskou píseň nebo katechismus“. Obě strany sjednocovala upřímná vůle ke smíření. Nakonec sice zůstal každý při svém, ale moravský synod splnil svůj úkol už tím, že aspoň krátce zviditelnil přítomnost potomků staré Jednoty v Jednotě obnovené.

Na moravský synod navazoval generální synod, který se stal pamětihodným především pro český sbor v Berlíně: Ačkoliv velká skupina českých potomků Jednoty bratrské v Berlíně už od roku 1742 žádala o přijetí do obnovené Jednoty bratrské, Zinzendorf nemínil brát Čechy na vědomí. V roce 1744 k nim byl sice na zkoušku vypraven jeden pracovník, ten však přijal požehnání ke své práci jen z rukou Johanna Michaela Langgutha (pozdějšího Johanesa von Wattewille). Později pokračovali v té práci v Berlíně a Rixdorfu další pracovníci a kazatelé bratrské církve, sbor slibně rostl, ale hrabě o něm nepotřeboval slyšet a nikdy ho nenavštívil. Berlínští Češi se nemohli zúčastnit ani moravského synodu, protože nebyli členy církve.¹⁹ Měli sice herrnhutské zřízení a podle všech jeho pravidel byli přijímáni do sboru, ale sbor nebyl oficiálně včleněn do Moravské církve. Teprve na generálním synodu v Herrnhutu v roce 1756 byl český sbor konečně do obnovené Jednoty přijat, a dostal dokonce v Moravanovi Andreasovi Grassmannovi i svého českého biskupa. (Na vysvěcení českého biskupa se ovšem

¹⁹ Výjimkou byl Zachariáš Jelínek (jinak Zacharias Hirschel), který se do Berlína dostal až v roce 1750 jako vyslaný církevní pracovník. Ten byl přijat do bratrské církve už koncem roku 1739 v Marienbornu. Byl jedním z mála Čechů, kteří se dostali do Zinzendorfovy blízkosti.

Zinzendorf nepodílel, přenechal ordinaci svému zeti Wattewille a dalším dvěma biskupům, Leonhardu Doberovi a Johannu Nitschmannovi.)

Čeští exulanti v Berlíně se všichni cítili být potomky Českých bratří, všichni na tom trvali, ale ne všichni se dokázali nadchnout pro herrnhutské řády. Zvláště ti, kteří prošli s kazatelem Liberdou lužickým Hennersdorfem a většina také Herrnhutem, byli Zinzendorffem zklamáni a skutečné obnovení bratrského zřízení v Herrnhutu popírali. Ve svém luterském sboru zaváděli sice podobné bratrské řády pod vedením bratří a sester starších a dbali i na církevní kázeň, ale nebyli ochotni podrobovat se Zinzendorffovu poručnictví, v němž shledávali úchylky nejen od bratrských řádů. Po smrti Liberdové a po selhání jeho nástupců se v roce 1747 od luterského sboru oddělili ti, kteří doufali, že dostanou z polské Jednoty bratrského kazatele, který bude nejlépe rozumět jejich bratrské tradici. Kazatel Jan Teofil Elsner bratrskou tradici znal a ctil, ale přišel ze značně zvlažnělé církve. Chyběl mu duchovní pietistický zápal, zato považoval za svou povinnost oživit dědictví Jednoty bratrské vydáváním české bratrské literatury. Samozřejmě považoval polskou Jednotu bratrskou za jedinou právoplatnou dědičku českého bratrského odkazu. Dostal se proto do sporu především s luterským českým kazatelem Macherem (s nímž měl i celou řadu jiných třecích ploch), ale ani u kazatelů českého herrnhutsky orientovaného sboru nenašel přátele. Češi se tak dostali do třenic nejen mezi luterány a reformovanými, nýbrž i mezi dvěma Jednotami – polskou a herrnhutskou. Přesazení k hádkám nakloněného luterského kazatele Machera a pokorná mírumilovnost jeho nástupce Daniela Pakosty třenice mezi českými sbory ukončily, ale mnohé škody zůstaly. Nedůvěra herrnhutsky orientovaného sboru vůči reformovanému českému sboru s kazatelem z polské Jednoty byla veliká.

Po přijetí českého berlínského a rixdorfského sboru do obnovené Jednoty bratrské v roce 1756 převyšoval v církvi počet česky mluvících exulantů z Čech a Moravy počet

exulantů německy mluvících,²⁰ ale Zinzendorf Čechům ani nadále nemínil věnovat pozornost. Však mu už také mnoho času nezbývalo. O čtyři roky později hrabě zemřel.

Zinzendorffova smrt v květnu 1760 byla pro celou obnovenou Jednotu bratrskou velkým otřesem. Johannes von Wattewille, který se cítil povinen pokračovat v tchánově díle, nebyl tak silnou a charismatickou osobností, aby udržel jednotu bratrské církve, v níž to v důsledku Zinzendorffova nevyočitatelného a neprůhledného jednání v předcházejících letech dodatečně všelijak vřelo, a ani kritika a útoky zvenku ještě zcela neutichly. Obnovená Jednota bratrská se musela znovu semknout, nalézt pevné vedení a poradit si i s velmi velikými dluhy. Zinzendorffova osobnost měla zůstat nedotknutelná, a proto byl archiv obnovené Jednoty bratrské²¹ podroben cenzuře. Doklady týkající se některých Zinzendorffových výstředních teologických myšlenek, stejně jako písemnosti zrcadlící herrnhagské entuziastické hnutí i některá korespondence byly zničeny, nebo aspoň některé řádky v písemnostech byly k nepoznání začerněny. August Gottlieb Spangenberg napsal Zinzendorffův životopis²² a u toho obrazu Zinzendorffovy osobnosti mělo zůstat.

Během šedesátých let 18. století se nová orientace obnovené Jednoty bratrské zdařila. V biskupovi Spangenbergovi měla Jednota fundovaného a pohotového teologa, který ve svém díle *Idea Fidei Fratrum* (vyšla v roce

20 Podle seznamu z roku 1756 žilo toho roku v obnovené Jednotě bratrské 438 německy mluvících moravských exulantů (397 včetně dětí už zemřelo), zatímco český bratrský sbor v Berlíně a Rixdorfu čítal 617 osob. (Češi v Nížkém a na jiných místech do seznamu v roce 1756 pojati nebyli.)

21 Vedení církve kolem Zinzendorffa dostávalo deníky kazatelů a misionářů ze všech sborů a misijních polí, kromě toho se na různých místech hromadil i jiný písemný materiál. Nejpozději v roce 1750 Zinzendorff pochopil důležitost archivu, ale k jeho založení jako instituce došlo až po Zinzendorffově smrti v roce 1764. Nejdříve byly shromažďovány písemnosti z různých centrálních míst do Zeistu, později (1801-1809) sídlil archiv v Barby, pak v Nížkém a od roku 1820 v Herrnhutu.

22 *Leben des Herrn Nicolaus Ludwig Grafen und Herrn von Zinzendorf und Pottendorf*. Kniha vyšla ve třech svazcích v letech 1772-1775.

1779) jednoznačně formuloval věrouku obnovené Jednoty, což umožňovalo její jasné teologické zařazení a přispělo k její akceptaci.

Ke změnám v církvění praxi se nové vedení odhodlávalo jen velmi těžko a pomalu, ale leccos vidělo zřejmě už trošku jinak, nebo to unikalo jeho pozornosti. Tak lze jednoznačně pozorovat, že napjatý poměr k českým dějinám po Zinzendorfově smrti povolil, což se obráží v denících českého sboru v Berlíně. Zatímco herrnhutský kazatel Jäschke ve čtyřicátých letech zálibu českých exulantů v jejich historii měl omezovat a skutečně ji omezoval,²³ po roce 1760 lze pozorovat nápadnou změnu: V českém sboru, jak zaznamenávají dochované sborové deníky, byly od roku 1761 pravidelně připomínány památné dny české historie. 6. července bylo vzpomínáno na Jana Husa. Bylo o něm vyprávěno i dětem a někdy je poznamenáno, že byl sboru přečten Husův dopis z Kostnice. Každoročně 1. března bylo připomínáno založení české Jednoty bratrské, někdy bylo přečteno některé kázání Komenského. Později (v sedmdesátých letech) bylo dokonce 23. června pravidelně připomínáno i pokřtění Bořivojovo.

Dvorní kazatel a senior polské Jednoty bratrské Friedrich Wilhelm Jablonský (syn Daniela Ernsta Jablonského) koncem roku 1760 zemřel a na jaře následujícího roku se stal zahraničním seniorem polské Jednoty berlínský český reformovaný kazatel Jan Teofil Elsner. Ke sblížení Elsnera se sborem obnovené Jednoty v Berlíně nedošlo, zato v Lešně, kde se po celá desetiletí udržely kroužky herrnhutských přívrženců, jejich poměr k místnímu sboru polské Jednoty už nebyl tak odmítavý.

V Polsku měla být v roce 1768 pod nátlakem ze strany Pruska a Ruska nastolena plná tolerance, ale ve skutečnosti k ní došlo až po dělení Polska. Po druhém rozdělení Polska

²³Jäschke si zapsal 5. 11. 1744 do svého deníku: „...Zum 2. wurde erinnert, daß sie in ihren Stunden nicht so viel historische Materien traktieren sollen.“ (Unitätsarchiv Herrnhut, R.7.B.a.2.) - Jan Hus byl sice postavou, kterou Zinzendorf z českých dějin ještě nejspíše uznával, ale jmenoval ho, jen když se mu to zdálo z nějakého důvodu nutné.

v roce 1793 připadlo Lešno Prusku a v Prusku byla v roce 1817 zavedena unie evangelických církví, čímž přestala polská Jednota bratrská teoreticky existovat. Poslední senioři zemřeli a na Jednotu se začalo pomalu zapomínat. Zůstal po ní však archiv, který po smrti Friedricha Wilhelma Jablonského a Jana Theofila Elsnera sice dlouho nikoho zvláště nezajímalo, ale polský historik a poznaňský archivář Józef Łukaszewicz, který se zabýval evangelickou církevní historií v Polsku ho nepominul a našel v něm nečekaný poklad: celou řádku foliantů z 16. století obsahujících důležité dokumenty české Jednoty bratrské. Jeho zpráva vzbudila rychle pozornost. O foliantech, které dostaly podle nadpisu sedmého svazku název Acta unitatis fratrum, se dozvěděli i v Herrnhutu. Tehdejší herrnhutský archivář Johannes Plitt vyvinul velké úsilí, aby tyto vzácné prameny byly získány pro obnovenou Jednotu bratrskou. Podařilo se mu nalézt dobrého přítele v Anglii, který jeho úsilí podpořil finančně. Bývalý bratrský sbor v Lešně, který potřeboval peníze na zakoupení varhan, byl ochoten folianty prodat. Kupní smlouva byla v Poznani vládním úřadem řádně schválena a herrnhutský archiv získal v roce 1840 za 500 tolarů nejcennější část dochovaného starobratrského archivu.

Proti prodeji Akt Jednoty bratrské se prý ozval jen syn zemřelého seniora Jana Alexandra Cassia, farář v Orzeszkowě, ale zřejmě bylo více těch, kteří prodeje litovali, protože se v Lešně začalo zas více vzpomínat na polskou Jednotu a vzniklo přání oživit bratrské tradice volbou seniora. Pruský král dal k této malé výjimce v unionované církvi své dovolení, senior byl zvolen, ale protože biskupská posloupnost v Lešně byla už přerušena, musel si jet nově zvolený senior v červnu 1844 pro svou ordinaci do Herrnhutu. Mezi Lešnem a Herrnhutem vládly už přátelské vztahy ve vědomí, že obě Jednoty, polská i herrnhutská, vyrostly ze stejných kořenů.

Za „město na hoře ležící“, jak to Christian David viděl v duchu už při porážení prvního stromu, byl Herrnhut mnohými považován

brzy po svém vzniku. Než se však Herrnhut mohl nazývat městem i politicky, trvalo hodně dlouho. Teprve v roce 1929 byl Herrnhutu pro jeho světový význam udělen status města .

Malá kolonie založená na nepříliš pohostinně vyhlížejícím pahrbku se stala pro exulantskou horlivost ve víře, pro neobvyklé řády bratrského společenství i pro charismatickou osobnost Zinzendorfovu velmi přitažlivou. Říšský hrabě Mikuláš Ludvík Zinzendorf mohl svým společenským postavením exulantům zajistit do značné míry ochranu potřebnou k uskutečnění jejich představ o bratrském sboru. On sám však, na rozdíl od exulantů, nesledoval obnovení Jednoty bratrské, nýbrž uskutečnění svých vlastních představ o užším křesťanském společenství a svých vlastních misijních cílů uvnitř luterské církve i mimo ni. Exulanti nebyli pro něj příliš pohodlní, ale přece nejlepší spolupracovníci, jaké mohl získat. Hrabě se ve své vedoucí pozici chtěl podržovat Božím vedením, ale k čekání na Boží vedení mu příliš často chyběla trpělivost. Jeho velká činorodá fantazie mu nedopřála klidu, zaháněla jej do slepých uliček, a když byl v nouzi, potřeboval vždy znovu „*kabát*“ staré Jednoty bratrské, aby mohl projít, kde by jinak neprošel.²⁴ Moravané však na českou Jednotu nezapomínali a ani u jiných členů obnovené Jednoty její „*kabát*“ nezůstal zcela bez vlivu. Po Zinzendorfově smrti si obnovená Jednota stále více uvědomovala původ svého „*kabátu*“, zajímala se o historii české Jednoty bratrské a upřímně se hlásila k jejímu odkazu.

V důsledku pilné misie vyrostly bratrské sbory v různých končinách světa. Až do poloviny 19. století se všechny nitky sbíhaly v Herrnhutu. Později se začaly jednotlivé provincie spravovat samy, ale jsou spojeny ve společné celosvětové synodě. Obnovená Jednota bratrská (Brüder-Unität, Unity of Brethren), která je ve světě dodnes paralelně

²⁴ „*Moravská církev nám musí půjčit pouze své jméno tam, kde nemůžeme projít.*“ – Tak Zinzendorf v roce 1753, cituje Cituje Hans Schneider: "Philadelphische Brüder mit einem luterischen Maul und mährischen Rock." Zu Zinzendorfs Kirchenverständnis. In: Neue Aspekte der Zinzendorf-Forschung. Hrsg. Martin Brecht u. Paul Peucker. Göttingen 2006, s. 33.

nazývána také Moravian Church (Eglise morave, Iglesia Morava) nebo Moravian Brethren, čítá zhruba 1 250 000 členů v pěti světadílech. Povědomí o významné části dějin malého českého národa se díky moravským exulantům německé národnosti rozneslo do celého světa.

Herrnhut – kolébka celosvětové církve vyrostlé z kořenů české Jednoty bratrské – slaví letos 300. výročí svého založení. V této souvislosti bude jistě nejen v Herrnhutu, nýbrž na mnohých místech ve světě připomínána i historie staré české Jednoty bratrské a moravských exulantů.

Edita Štěříková

PŘÍCHOD ČESKÝCH EXULANTŮ DO BERLÍNA PŘED 290 LETY

Čeští a moravští exulanti se neradi od českých hranic příliš vzdalovali. Až do Berlína se jich před rokem 1732 dostalo jen málo, ale toho roku je k tomu donutila zvláště těžká situace, do níž se dostali v Lužici.

Všecko začalo nadějně ve dvacátých letech 18. století v lužickém Großhennersdorfu, v blízkém sousedství Herrnhutu, kde se začal kolem kazatele Jana Liberdy rychle formovat početný český exulantský sbor. Hennersdorfští Češi se ve své naprosté většině považovali za potomky Českých bratří, toužili po bratrských sborových řádech, vlastním, prostém kostele bez ozdob, v němž by jejich bohoslužby nebyly časově omezovány, a po české škole pro své děti. Avšak brzy se ukázalo, že hennersdorfská vrchnost, paní Jindřiška z Gersdorfu, má s nimi jiné plány: měli co nejrychleji splynout s hennersdorfským německým luterským sborem a podržovat se jeho řádům. Nemohla tomu rozumět, že exulanti chtějí raději dál trpět hlad a chodit otrhaní, jen aby peněžitě dary, které dostávali od některých dobrodinců, ušetřili na postavení svého kostela. Nechtěla také trpět jejich podomní schůzky ke čtení Bible, modlitbám a zpěvu, obávala se sektářství, a už vůbec si nepřála, aby docházeli do Čech, protože z toho by mohla mít nepříjemnosti. Tak vznikala

závažná napětí. Naděje na svůj kostel a bratrské řády se exulanti nechtěli vzdát a zakazování podomních schůzek a misijních cest do Čech považovali za omezování svobody svědomí. Paní Jindřiška vykázkala z Großhennersdorfu přední mluvčí českého exulantského sboru a další exulanti z Čech neměli být už přijímáni. Protože kazatel Liberda měl zvlášť dobré přátelské vztahy do Herrnhutu (občas si zaspíval i s hrabětem Zinzendorfem a častěji tam kázal), nabízelo se hledat oporu v Herrnhutu. Liberda koupil v září 1731 v Herrnhutu dům, do něhož se uchýlili z Hennersdorfu vykázaní exulanti a začali tam přicházet i noví exulanti z Čech, kteří byli hennersdorfskou vrchností odmítnuti. Liberdův dům byl brzy přeplněn. Herrnhutští němečtí bratři pak přijímali české exulanty ochotně do svých domů. Do Herrnhutu se však trousili i nespokojenci z Hennersdorfu, které paní Jindřiška už považovala za své poddané. Brzy byly v Herrnhutu všechny domky více než přeplněny a lidé museli nocovat i venku.

Útočiště v Herrnhutu neslibovalo trvalé řešení. Hrabě Mikuláš Ludvík Zinzendorf si nechtěl pohněvat svou tetu, paní Jindřišku, která k němu měla beztak mnoho výhrad a zvláště jeho zavedení bratrských řádů mezi Moravany neschvalovala. Hrabě Zinzendorf také omezoval Moravanům cesty na Moravu a do Čech, a podomní schůzky nechtěl trpět, a proto se je snažil organizovat tak, aby zůstávaly v rámci sborového řádu pod jeho dohledem. O tom se však Češi dovídali jen pomalu. Jen několik z nich umělo trochu němecty, ale někteří němečtí bratři uměli česky.

Jednalo se o usazení Čechů na statku Berthelsdorfu, odděleně od moravských bratří, ale Zinzendorf se přesto obával, že Češi budou do herrnhutského společenství, kde zápas o bratrské řády ještě nebyl zcela ukončen, vnášet neklid. Jejich řeči nerozuměl, vymykali se jeho vlivu a kontrole. Nestál o ně, komplikovali mu jeho postavení.

Situace v Herrnhutu se ukázala být ještě složitější než v Großhennersdorfu a kazatel Liberda hledal s pomocí svých vlivných pietistických přátel spěšně řešení neúnosných

poměrů. Liberdova skupina českých exulantů byla však příliš veliká (počítalo se 229 rodin), nechtěla se dělit a stále rostla. Po bezúspěšném hledání nového místa v Sasku nezbyvalo, než pokusit se o přijetí exulantů pruským králem (jak radili Steinmetz a Sarganek v Neustadtu an der Aisch). Pruský král toho roku právě přijímal salcburské emigranty, ale nebylo samozřejmé, že bude ochoten přijmout i české. Vlivná přímluva byla na místě. Hallský profesor Gotthilf A. Francke, který stranil ve sporu českých exulantů s paní Jindřiškou paní Jindřišce, měl do Berlína dobré vztahy. Těšínský rodák Jiří Sarganek, v té době rektor latinské školy v Neustadt an der Aisch, Franckemu hned psal, vysvětlil mu důkladněji stanovisko i situaci exulantů a přiměl ho k tomu, aby se za ně u pruského krále písemně přimluvil.

Liberda pospíchal do Halle, do Berlína a do Postupimi, kde se směl 28. srpna 1732 králi *ukázat*, ale o jeho prosbu král zájem nejevil, protože měl *jinší práci s vojáky*. Liberda poslal králi hned naléhavou prosbu písemně, a když král odjel do Berlína, jel za ním. Tam zatím dorazili už také zástupci českých exulantů, kterým se před Liberdovým příjezdem z Postupimi podařilo ke králi proniknout, ale ten zas neměl čas a nejevil zájem. 31. srpna se Liberda a čeští vyslanci směli konečně před krále *postavit*. Tentokrát si vzal král pro ně více času, avšak k závaznému slibu nebyl nakloněn. Měl se Salcburskými dost co dělat a kvůli Čechům si nechtěl pohněvat císaře. Výmluvný Liberda dělal, co uměl, dosáhl aspoň toho, že žádost exulantů nebyla zcela zamítnuta, ale Češi měli čekat, až dostanou od krále další zprávu. Vrátili se do Herrnhutu s nejistým slibem, ale přesto s velkou nadějí.

Dny a týdny ubíhaly, zima se blížila a pruský král se nehlásil. V Herrnhutu se tísnilo vedle zhruba 300 německých obyvatel 500 Čechů. Ti, kteří se do domků nevešli, spali na ulicích, a noci byly už chladné. Nezbyvalo, než spolehnout se na nejistý králův slib a nečekat na jeho další zprávu. (Liberda nebyl přítomen, odjel do Slezska v rodinné záležitosti.) Češi se rozhodli

k odchodu a o svém rozhodnutí podali zprávu svým přátelům do Hennersdorfu, Žitavy, Gebhardsdorfu i Gerlachsheimu. Někteří z nich přispěchali, aby se připojili.

10. října 1732 se Češi v Herrnhutu naposledy shromáždili pod širým nebem k ranní pobožnosti, zazpívali nakonec žalm 116. a v počtu 500 – 600 osob (udává se v pramenech různě), se dvěma vozy a 48 trakaři se vydali na cestu, nejdříve směrem do Zhořelce. Sami neměli tušení, jaký rozruch v Lužici svým rozhodnutím způsobili a jaká jednání v zákulisí probíhala. Ve Zhořelci byli přátelsky přijati, pod záminkami týden pozdrženi a vyslýcháni, a pak byli propuštěni s peněžitým darem a naléhavou dobrou radou, aby se na další cestu rozdělili do malých skupin a volili různé cesty.

Ve dnech 20. a 21. října se skupiny putujících exulantů sešly v Chotěbuzi u pruské hranice. Tam byli zadrženi a měli vyčkat králova svolení k vstupu do pruského království. Nemile překvapený král poslal plukovníka z Derschavy do Chotěbuzi, aby se na Čechy podíval a podal zprávu. Pohled na zbídačelé exulanty nebyl pěkný, zpráva byla negativní: *Jsou napůl nazí, otrhaní a zdají se být i nepořádní.* O takové poddané pruský král nestál.

24. října se Češi shromáždili na chotěbuzském náměstí, aby vyslechli královo rozhodnutí. Stalo se, co nečekali: pruský král jim zakázal přestoupit hranici. V Chotěbuzi je také nechtěli. Rozdělili je do tří skupin a v doprovodu vojáků je vyvedli na tři různé strany daleko z města ven.

Byla-li situace exulantů v Hennersdorfu svízelná a v Herrnhutu neúnosná, za Chotěbuzí se stala téměř bezvýchodnou. Exulanti zatím už věděli, že je rozhněvaný saský kurfiřt dodatečně ze Saska vykázal a že je v Sasku nikdo nesmí přijmout. Nemohli zpět, ani dál, ani zůstat, kde právě byli. Vzdor zákazu se zpočátku našly obce, které jim aspoň na jednu noc poskytly pomoc, ale jejich prosby, aby mohli zůstat někde přes zimu, neměly úspěch. Poslali posly s novou prosbou k pruskému králi, ale ten je nechtěl ani vidět. Mrzli, hladověli, spali v lesích. Nezbyvalo než přes králův zákaz v malých

skupinkách nepozorovaně překračovat na nestřežených místech pruskou hranici. Plni strachu se cítili přitahováni právě Berlínem, kde byli králi na očích a kde je nejspíš mohly postihnout tvrdé tresty. Vkrádali se do města tiše, ale jejich nadměru chudobný zjev byl nápadný. Stáli tu také bezradní a neschopní komunikovat. Těch prvních se ujali milosrdní lidé, mezi nimi i někteří královští úředníci a poskytli jim bydlení. Když Čechů rychle přibývalo, našli se i falešní přátelé, kteří jejich nouze využili ve vlastní prospěch. Neslavně tak proslul berlínský kupec Daniel Kirchner, který zřídil pro Čechy ubytovnu, opatřil kolovraty, tkalcovské stavy i len a koudel a nechal je pracovat jen za nedostatečnou stravu. Více než 350 Čechů se tísnilo a pracovalo v jeho domě a místo výdělku jim přibývalo jen dluhů a závislosti na Kirchnerovi. Trápily je nemoci a umírání.

Nepovolený příchod Čechů do Berlína králi dlouho utajen nezůstal. Královská komora se o ně zajímala už 25. listopadu 1732. Počítala, že je jich ve městě asi 150. Král mlčel a jeho mlčení dávalo exulantům naději, že nebudou potrestáni. Do Vánoc se počet Čechů více než ztrojnásobil, ale král je netrestal. Osmělili se k vlastním iniciativám, vymanili se z Kirchnerova otroctví, najali si sami dům pro zhruba stejný počet lidí a pracovali pod vlastní správou. Osmělili se dokonce k prosbě u pruského krále, aby pomohl Liberdovi ze saské káznice, kam se jejich kazatel dostal pro podezření, že odchod Čechů z Lužice organizoval.

Chudoby se exulanti v Berlíně hned tak nezbavili, chodili i v následujících letech bídně oblečení a hladoví, ale pilně pracovali, a to se mlčícímu králi líbilo. Teprve po třech letech, v roce 1735, nechal král exulantům znát svou přízeň. Rozhodl se postavit jim na své náklady kostel. V lednu 1737 jim vykázal 34 stavebních míst a nabídl i finanční podporu pro stavbu české kolonie na Vilémově ulici (Wilhelmstraße). Avšak už o dva měsíce později přišlo z Lužice do Berlína zas dalších 600 Čechů najednou a nouze o bydlení, bída nemoci a umírání se opakovaly. Český kostel mohl být k velké

radosti všech exulantů 12. května 1737 slavnostně otevřen. Víra v Boží pomoc byla utvrzena a naděje na ustálení poměrů a lepší časy ožila.

Češi se v roce 1732 vkradli do Berlína přes zákaz s velkým strachem, protože jiné východisko ze své neutěšené situace neviděli. Král se přesvědčil, že jejich zbídačelý zevnějšek nesvědčí o jejich lenosti a nepořádnosti, nýbrž pouze o jejich těžké minulosti. Podpořil je a nemusel litovat, přispěli nemálo k rozvoji textilního průmyslu ve městě. Exulanti našli v Berlíně svůj nový domov. Během deseti let stoupl jejich počet na 2000 a až do vydání tolerančního patentu se do Berlína trousili další a další exulanti. Na nedostatek tolerance si nemohli stěžovat. Avšak pět let museli postrádat svého kazatele Liberdu a jejich prozatímní kazatel Ondřej Macher nechtěl české reformační tradici rozumět. Liberda se vrátil, ale brzy zemřel. Jeho nástupce se dopustil závažného mravního přestupku a sbor opustil. Orientace mezi evangelickými církvemi nebyla snadná a českých kazatelů byl nedostatek. Hledání cest ze složitých situací narušilo jednotu českých exulantů v Berlíně. I exulanti byli lidé hříšní a museli být stále znovu voláni k pokání.

Edita Štěříková

JAN LIBERDA A MÜNSTERBERG

Ačkoli to nadpis nenaznačuje, jde i zde o dvě letošní výročí – uplynulo 280 let od hromadného příchodu exulantů do Münsterbergu a od úmrtí kazatele Jana Liberdy. Obojí spolu úzce souvisí a obojí stojí za připomenutí.

Kazatel Jan Liberda

zemřel 9. srpna 1742 v Berlíně. Bylo mu 42 let a pohřben byl v českém Betlémském kostele, v němž kázal evangelium a který dal pro české exulanty postavit pruský král (dokončen byl v roce 1736). Jeho život připomíná napínavý dobrodružný film. Byl milován i nenáviděn, což se odráží i v úsudcích, které o něm tvořili pozdější historici.

Jeho současník Václav Vojtěch Klugar, katolický kněz v České Skalici, mu nemůže přijít na jméno. V katechismu vydaném v roce 1746 je to „*principál nějaký Jan Liberda, kacíř církve nové Hennersdorfské,*“ který se sice odvolává na Písmo, ale přitom nemůže z Písma dokázat „*žeby byl posloupnosti řádem Kristovým a církevním na kněžstvo posvěcen, leda od kacířské Hennersdorfské slečny, která jeho církve pastýřem ustanovila, dlouhýma vlasy, krátkým rozumem, bludařské ošemetnosti podkouřila a posvětila,*“ svůdce, v němž mají pronásledovaní evangelíci vidět „*vlka, kterého jste usilovali následovati, znejte zloděje, který vás chtěl církvi svatý ukrásti a o dědictví nebeské připraviti.*“ Kriticky na něj pohlíží koncem 19. století historik Antonín Rezek, ale uznává, že „*důležitou osobou v politických i literárních dějinách emigrace jest Jan Liberda, rodák těšínský, národnosti české. Život Liberdův nazván právem „podivuhodným“. V bouřlivém životě, plném útrap a polemik, způsobil si Liberda mnoho ctitelův i nepřátel.*“ (Příspěvky k dějinám české emigrace v XVIII. století, 1895). Evangelický historik Gustav Adolf Skalský o něm píše: „*V Liberdovi přichází nám v ústřety jeden z nejzajímavějších mužů a jistě nejzajímavější evanjelický duchovní české emigrace 18. století... V Liberdovi zračí se význačná část dějin české emigrace, její podstaty, snah i poblouzení...*“ (Z dějin české emigrace osmnáctého století, 1911) a podle Františka Michálka Bartoše to byl muž, který „*stál v jejich [exulantů] službách celý mužný věk, v práci i utrpení, jež mu nakonec způsobil předčasnou smrt*“ (Kostnické jiskry, 1942).

Pokud je mi známo, nejdůkladnější českou práci o Liberdovi napsala Edita Štěříková v „*Běhu života českých exulantů v Berlíně*“, kde ho charakterizuje slovy: „*Liberda byl zcela jistě nevšední osobností se zvláštními schopnostmi. Soudy o jeho práci se u jeho současníků i u pozdějších historiků rozcházejí. Ve svém sboru byl a zůstal autoritou i po své smrti i po rozdělení sboru. Svou kazatelskou i literární činností prokázal českým exulantům velmi cenné služby*“ a dále

v článku „Kazatel Jan Liberda a pruský král Friedrich II.“ ve věstníku Exulant č. 35 (1/2013).

Jan Liberda se narodil v Těšíně v roce 1700. Vyrůstal v ovzduší pietistické zbožnosti a po zřízení těšínské evangelické školy byl jedním z jejích prvních žáků. V letech 1719-1723 studoval na univerzitě v Halle. Zapojoval se tu do skupiny shromážděné kolem Heinricha Mildeho, která vydávala a rozšiřovala českou evangelickou literaturu. Po univerzitních studiích se vrátil do Těšína, začal úspěšně učit na Ježíšově škole a byl dokonce označen za geniálního učitele. Jeho horlivost se však střetla s odporem katolických kněží a musel z Těšína uprchnout. Působil ve Slezsku jako domácí učitel ve šlechtické rodině.

V roce 1725 ho povolala Zinzendorfova teta Jindřiška z Gersdorfu za kazatele českých exulantů, kteří se shromažďovali na jejím panství v Grosshennersdorfu, v bezprostřední blízkosti Herrnhutu. S velkou horlivostí začal Liberda svou kazatelskou činnost. Sepsal a vydal pro svůj sbor i pro další české exulanty vyučující spisy „Klíč Davidů k otevření pokladů království Božího“, „Pravidlo nejsvětější víry apoštolské a prorocké (Pravidélko hennersdorfské)“, zpěvník „Harfa nová na hoře Sion znějící“ a vydal také v Loubně Nový zákon s žalmi. Liberda a exulanti si dobře „padli do noty“. Dokonce tak, že když vzniklo mezi vrchností a exulanty napětí, stál Liberda na straně svého sboru. O této historii a odchodu z Grosshennersdorfu do Berlína se v tomto věstníku píše na jiném místě. Ovšem Liberda na to doplatil pětiletým vězením, nejprve v pevnosti Königstein a potom ve Waldheimu. Dvakrát se z vězení pokusil za pomoci exulantů uprchnout. První pokus nevyšel, druhý, velmi dramatický, se zdařil. V Berlíně byl Čechy radostně uvítán a působil jako jejich kazatel v Betlémském kostele. Připravil a chtěl vydat německý překlad „Historie o těžkých protivenstvích církve české“ doplněný o situaci českých evangelíků v 18. století, ale nebylo to povoleno.

To už začínaly války o dědictví rakouské a Jan Liberda zaměřil své úsilí na to, aby

tajní čeští evangelíci, toužící po svobodě svědomí, mohli přesídlit do Slezska. Za středisko uprchlíků byl vybrán

Münsterberg.

Nejlepší poučení o všem, co se vztahuje k historii českých exulantů v Münsterbergu a jejich dalším osudům najdou zájemci v knihách Edity Štěřkové „Pozvání do Slezska“ (2001), „Exulantský kazatel“ (2007) a „Země otců“ (2005). K letošnému výročí odtud jen něco připomeňme.

Jan Liberda soucítil s pronásledovanými evangelíky v Čechách. Vstup pruského vojska do Čech mu umožnil rozvinout akci k jejich přesunu do Pruskem získaného Slezska. Pruský král Čechům slíbil svobodnou půdu, českého kazatele, Bible a zpěvníky. O Vánocích roku 1741 byl Liberda pod jménem medicus Johann Frey s několika pomocníky v Hradci Králové, kde projednával s veliteli armády hromadnou emigraci. Jako nejvhodnější místo pro jejich usazení bylo vybráno poloprázdné městečko Münsterberg, v němž bylo 228 pustých míst s ruinami větších i menších domů. 10. února 1742 sem Liberda přivedl prvních 30 Čechů. Počátkem května už jich tam bylo 1100 a koncem roku jich bylo okolo dvou tisíc. Liberda pro ně koupil dva domy a zařídil školu. V srpnu však vyčerpan zemřel.

Královské sliby se nenaplnily a Češi odkázaní sami na sebe tu v nepředstavitelné bídě prožili krutých 7 let. I v oblasti církevní prožívali hluboké zklamání. S luterskými kazateli, kteří jim byli posíláni, si moc nerozuměli, nenacházeli k nim vztah, jaký měli k Liberdovi.

V létě 1744 většina z nich žádala, aby byl za kazatele potvrzen Václav Blanický. Blanický se nejen dobře s českými exulanty shodl, ale byl ochoten jim v bídě účinně pomoci. Osobně vykonal v Holandsku a Švýcarsku sbírky v jejich prospěch. Přes svůj šlechtický původ chodil dům od domu s prosbou o pomoc. Díky Blanického obětavosti a dobré radě polské evangelické šlechty pak v roce 1749 vznikly dvě první české osady ve Slezsku, v nichž exulanti konečně

našli svou vytouženou náboženskou svobodu. Dostaly příznačná jména Husinec a Fridrichův Tábor.

Bez Liberdy a bez Münsterbergu by nebyla žádná ze slezských exulantských osad, ani Zelov a Kučov, Michalovka a Mirotín, ani to vše ostatní související.

Jan Bistranin

TŘI KAMARÁDI (dokončení)

Od srpna 1952 začal pracovat v zelovském sboru mladý teolog Zdzisław Tranda. Farář Tranda se začal intenzivně učit česky. Lekce mladému duchovnímu dával pan Dedecius. Zakrátko farář Tranda navázal blízké vztahy s akademickým kolegou farářem Jerzym Gryniakowem, duchovním sboru evangelicko-agsburského v Petrkově a v Zelově.

Byl to zřejmě farář Tranda, kdo se ujal iniciativy k přípravám na oslavy 150. výročí založení českého sboru v Zelově. Práce bylo velmi mnoho a času do zahájení slavnosti málo. Oprava oken, vymalování vnitřku kostela, oprava varhan – to je několik z věcí, které staršovstvo sboru strašily. Byly problémy technické, ale i s financováním. Dokonce i na pohled tak drobná věc, jako je doplnění chybějících lístků vinné révy na stěně s kazatelnou, působilo hodně starostí. Můžeme se ovšem ptát, zda tomu malému evangelickému společenství, které zůstalo v Zelově, šlo jen o estetiku kostela. Zcela jistě NE! Ta větvička na hlavní stěně kostela symbolizovala vinici Páně. Společným úkolem starších sboru, kteří byli zahradníky té vinice, stejně jako členů sboru, bylo starat se o to, aby nedošlo ke zničení vinice. Jejich úsilí nebylo nadarmo. Vinice Páně neuschla, rozrostla se a přináší ovoce.

V Zelově tenkrát nebyl žádný konzervátor památek, který by se opravy vinné ratolesti ujal. Hledání řemeslníka trvalo poměrně dlouho, nakonec se dost náročná oprava ujal pan Semeradt z Kučova. Zhotovení dřevěného lístku, který musel přesně odpovídat těm ostatním nebylo jednoduché. Když se podařilo, nastaly zase těžkosti se zlacením. Také tuto komplikaci vyřešil přítel sboru z Kučova.

Zvláštní péči vyžadovaly varhany, které byly mnoho let používány v nezatepleném prostředí. Nástroj z 19. století vyžadoval generální opravu a naladění, ale neexistovaly k němu žádné historické dokumenty. Jaroslav, syn Juliana, si do svého deníku zapsal: „Byly to pro mne jedny z nejnudnějších školních prázdnin. Dva měsíce mne otec každý den posílal, abych pomáhal mistru varhanáři, který opravoval nástroj v kostele. Trvalo to od rána až do večera. První dny byly zajímavé, protože jsem se seznámil s konstrukcí varhan. Moje práce spočívala v odnášení a ukládání píšťal. Práce ale byla nudná a mistr málomluvný. Asi vyžadovala jeho velké soustředění. Ale s klaviaturou a jejím čištěním to byla zábava. Zaujatě jsem všechno pozoroval až do konce. To nejhorší na mne teprve čekalo. Mistr jednu píšťalu po druhé důkladně prohlížel, čistil a kladl na správné místo. Po uložení píšťal a segmentu tóniny byla zkouška zvuku. Mou povinností bylo rovnoměrně plnit měchy vzduchem, čili „šlapání měchů“. A tak jsem každodenně od rána do večera poslouchal každou píšťalu jen s přestávkami na doladění. Plíšek výš, plíšek níž a pořád totéž fiu-fiu, fiu-fiu. Naštěstí prázdniny skončily dřív, než se varhany rozeznely v plné síle.“

Jubilejní oslava byla stanovena na 5. července 1953. Farář Zdislav Tranda se před studiem teologie věnoval matematice. A asi díky tomu ho bavilo vytváření různých tabulkových kompozic o životě sboru v průběhu uplynulých 150 let. Těchto prací se účastnili i studenti středních škol, kteří do Zelova přijížděli z Lodže, Paběnic i z Lasku na neděle, svátky a hlavně na prázdniny. Byla mezi nimi i budoucí studentka architektury v Krakově, Jadwiga, původem z vážené zelovské rodiny Gąsiorowskich, což ji zavazovalo k práci ve sboru. Právě tehdy, při přípravě výstavních panelů, se projevil její talent.

V slavnostní den se starší sboru s pastorem a pozvanými hosty shromáždili ještě před bohoslužbami v kanceláři nové fary. Julian vzal s sebou k této mimořádné příležitosti i svého syna, který vzpomíná: „Byla to pro mne zvláštní odměna. Duchovní úvod

vykonal superintendent církve Evangelické reformované v Polsku farář Jan Nevečeřal. Nikdy předtím ani potom jsem se neúčastnil tak významné chvíle. Měla pro mne měla větší význam než celý další průběh slavnosti. Prosbu, aby Nejvyšší, díky kterému můžeme slavit toto jubileum, dopomohl, aby sbor nezkameněl jako pamětní deska, která má být co nevidět odhalena, ale aby žil dál, jako jeho živé svědectví, mne hluboce zasáhla. Potom se z fary ubíral průvod vedený superintendentem k bohoslužbám do kostela. Když procházel kolem kamene mistra Jana Husa, superintendent Jan Nevečeřal se velkému reformátorovi poklonil. V kostele shromážděný sbor přivítal vzácné hosty, kráčející středem, písní v českém jazyce „Bůh je s námi, Bůh je s námi, to byl našich otců zpěv“ (podle nepotvrzených zpráv).

Po vyčerpávajících jubilejních dnech se život zklidnil. V roce 1954 během bohoslužeb k příležitosti díkůčinění za úrodu byl posvěcen nový zvon. Mimořádnou vynalézavost při jeho získání prokázal farář Tranda. Byl totiž, se souhlasem vlády, přivezen ze zaniklého kostela v Dolním Slezsku, namísto za války zrekvírovaného původního zvonu.

Naši tři přátelé ještě dlouhá léta sloužili věrně církvi, dokud je nezmohl věk a choroby. Semeno, které zaseli, přináší hojný užitek. I jejich potomci byli a jsou platnými členy evangelické církve.

Bylo to v roce 1980 nebo 1983, kdy Emila zmohla nemoc. Delší dobu nevycházel z domu. Jako obvykle ho šli v neděli odpoledne přátelé Julian a Olek navštívit. Říkali si, že už je to možná naposled. Na rohu ulic Sienkiewicze a Piotrkowské potkali pana Matějku, Emilova souseda. Rodina tohoto Matějky také patřila do reformovaného sboru, zatímco jiní Matějkovi patřili k baptistům. Sborový dům baptistů byl v ulici Sienkiewicze, vedle někdejší pošty. Ve stejné části Zelova, proti domu Matějků, v domě u Líbalů, měli modlitebnu „Svobodní“. Ačkoli členové stejných rodů byli mnohdy různého protestantského vyznání, měli k sobě blízko. Všichni pocházeli z téže rodiny Českých bratří, každý však hledal svoji cestu ke spáse.

Díky úsilí Jana Pospíšila ze sboru baptistů v Zelově, byl v roce 1898 v Praze vydán zpěvník „Harfa sionská“ s duchovními písněmi, přeloženými z němčiny. Zpěvník zakrátko užívali stejně často členové pěveckého sboru baptistů i sboru reformovaného. Edita Štěříková v knížce „Zelów, česká exulantská obec v Polsku“ uvedla vyprávění Josefa Matyše ze života baptistického sboru v Zelově: „Ve sboru jsme měli hodně slavností. Vzpomínám si, jak jsme uvedli na scéně jeden z příběhů Josefa (z první knihy Mojžíšovy kapitoly 37, 39-45). Režisérem představení byl bratr Blazius a organizátorem zelovský továrník bratr Sláma, který zaplatil všechna vydání spojená s tímto představením. Já jsem měl tenkrát 19 let, ale ve hře účinkovali i starší lidé, jako např. dědeček Pospíšil a jiní bratři. Já jsem hrál Rubena, který přinesl otcí Josefovy šaty zbrocené krví. Nacvičovali jsme to mnohokrát, ale stálo to za to. Bylo to zajímavé představení a na některé to tak zapůsobilo, až plakali. V půlce byla dvacetiminutová přestávka, během které hrál dechový orchestr. To všechno se konalo večer v modlitebně. Přišli lidé ze všech sborů, z evangelického, katolického, luterského, také mnoho Židů a nechyběl ani židovský rabín.

Práce v dechovém orchestru jsem se účastnil od nejmladších let až do emigrace. Hrál jsem na altovou trubku. Měli jsme ještě klarinet, trubky, flétnu, buben a činely. Každou první neděli v měsíci jsme hráli při bohoslužbách místo varhan. Jednu píseň jsme vždy hráli beze zpěvu. V létě jsme jezdili do německé stanice v Kurowku. Tam nás po bohoslužbách rodina Hufových vždy pozvala na pohoštění. Napekli pečivo a k tomu jsme dostali kávu. Při pěkném počasí vynesli stoly na dvůr a jedlo se na čerstvém vzduchu. Dechovou hudbou jsme sloužili nejen při bohoslužbách, ale i při jiných příležitostech. Dvakrát ročně jsme hráli při národních svátcích. Jeden den připadal na svátek moře; při té příležitosti jeden z představitelů veřejné správy se ujal slova a my jsme potom hráli a zpívali. Mnohokrát jsme také posloužili při pohřbech, zvali nás reformovaní i luteráni. Jednou jsme hráli

během pohřbu v Belchatově, vzdáleném 18 km od Zelova.“

Při rozmluvě se pan Matějka svěřil, že si za manžela své dcerky (a tudíž svého zetě) vyhlédl Jaroslava, syna Juliana. Nedošlo k tomu, sympatická Zosia se vdala za jiného a odjela do Německa. Setkání u domu pana Matějky netrvalo příliš dlouho a přátelé se vydali k Emilovi. Ten už se cítil mnohem lépe a s velkou radostí je přivítal. Dokonce si s humorem vyprávěli o pohřbu Frederyka Zigušky. Pan Ziguška byl pěkný, dobře stavěný a vtipný muž. Mnoho let byl také čestným členem Dobrovolnického sboru hasičů v Zelově. Jednou se necítil dobře a lehl si do postele. Zavolal manželku a dal jí pokyny: „Přišel můj konec, tak prosím: na poslední cestu obléknout do nejlepších šatů, rakev musí být taková, jakou jsem si už objednal u Guderských; do pohřebního vozu zapřáhnout dva černé koně a během pohřbu ať hraje orchestr hasičů a zpívá církevní sbor.“

Manželka si pomyslela, že Fredkovi přeskočilo a nebrala to vážně. Frederyk si dříve nikdy na nic nenaříkal. Nemoc se však ukázala velmi vážnou a pan Ziguška po několika dnech opravdu zemřel. Pohřeb byl podle jeho posledního přání. Cestou od domu smutku až na hřbitov zněly trubky hasičů.

Návštěva nebyla dlouhá. Před rozchodem se kamarádi zastavili před domem Olka v Poznaňské ulici a on svým poněkud obhroublým humorem konstatoval: „Člověk se už k ničemu nehodí, jen ho kopnout do zadní části.“ Julek, však už delší dobu na tom také nebyl zdravotně dobře. Cestou domů šel opřený o rameno svého syna.

Krátce po tomto posledním setkání mnohaletých přátel v roce 1985 Julian zemřel. Když vyprovázeli jeho tělo z domu na poslední pozemskou cestu, Emil, ohnutý, opírající se o zárubeň dveří vzpomínal na všechny těžkosti života, kterými spolu prošli. Když pohřební průvod procházel rynkem, ozval se zvučně zvon z kostelní věže, jako by chtěl říci: „Loučíme se s tebou, náš neúnavný příteli a opatrovníku.“ Jaroslav ve svých denících zapsal: „Jedno nedělní odpoledne jsem se vydal na návštěvu k panu Emilovi,

příteli rodiny. Byl velmi nemocný a už si moc neuvědomoval, co se kolem něj dělo. Karel, syn nemocného, se sklonil nad otcem a řekl mu, že jsem přišel. Když jsem položil dlaň na jeho ruku, tiše zašeptal: – To ty, Jarko? – Na jeho tváři se objevil viditelný odlesk radosti z přátelského stisku ruky.“

Za několik dní Julianův přítel Emil zemřel. Tyto někdejší opory zelovského sboru odešly ze zemské pouti, ale vzpomínka na ně trvá v tom, co po nich zůstalo. Tři přátelé – Emil, Julian a Alexander – odpočívají teď v pokoji na evangelickém hřbitově v Zelově. Vztahují se na ně slova apoštola Pavla: „Dobrý boj jsem bojoval, běh jsem dokončil, víru jsem zachoval“ (2Tim 4,7).

Jaroslav Stejskal (překlad D. Rut Nývltová)

MALÝ PRŮVODCE VELKOU HISTORIÍ

V Ochravě téměř 150 let po jeho založení

Vydání Tolerančního patentu v roce 1781 neumožňovalo v habsburských zemích ani zdaleka svobodu svědomí. Českým a moravským evangelíkům, kteří se hlásili k Husovi, kalichu, církvi Beránkově atd. byla pouze dána možnost přihlásit se k evangelickým vyznáním augsburskému (luterskému) nebo helvetskému (reformovanému). České reformační knihy už sice nebyly ničeny jako v minulém období, ale stále jejich užívání nebylo povoleno. Součástí tolerančních opatření byl i seznam povolených knih, mezi nimiž žádné z předbělohorské české evangelické produkce nebyly [Ondřej Macek: Bible v rukách lidu. Poznámky k fenoménu českého písmáctví. In Bible v životě církve, Praha 2014, str. 41].

Ačkoli už v toleranční době docházelo ke sporům, zda staří Čeští bratři měli blíže k luterským či reformovaným, zřejmě až druhá potoleranční generace českých a moravských evangelíků se začíná návazností na českou reformaci rozhodněji zaobírat. V bouřlivém roce 1848 už je tato snaha velmi patrná. A v pozdějších letech dochází v obou evangelických církvích ke snahám sladit české

reformační dědictví s vnucenými konfesemi. Níže uvedený text Heřmana z Tardy ukazuje, že v šedesátých letech 19. století chtěla česká reformovaná církev navázat i svými bohoslužebnými řády na řády bratrské a shání proto odpovídající prameny (agendy).

Heřman z Tardy pocházel, jak jméno naznačuje, z uherského šlechtického rodu. Jeho dědeček Samuel přišel do Čech s prvními tolerančními kazateli z Uher a stal se farářem sboru v Libici nad Cidlinou. Heřmanův otec Josef se stal farářem českého exulantského sboru v Husinci v pruském Slezsku, kde se Heřman narodil a vyrostl. On sám se vrátil do Čech a v letech 1858-1867 byl farářem ve sboru v Hořátvi. Odtud v roce 1864 podnikl z pověření superintendentů evangelické církve helvetského vyznání v Čechách (Jan Veselý) a na Moravě (Jan Beneš) cestu do Žitavy, Ochranova a Lešna. Na těchto místech, spojených s pobělohorskými exulanty, měl vypátrat, jaké se tam zachovaly české knihy po exulantech, hlavně agendy Jednoty bratrské.

Z domovské Hořátve dojel do Poděbrad, kde nastoupil 26.10.1864 na poštovní dostavník, jím dojel do Turnova a odtud pokračoval železnicí do Liberce. Zde navštívil faráře evangelického sboru Waltera. V Liberci se první německé evangelické bohoslužby konaly až v roce 1850 a Walter byl prvním farářem nově vzniklého německého evangelického sboru. Tardy si poznamenal, že „ačkoliv [je] v začátcích, rozvíjí se tato církev v rozměrech značných, stavíc zejména kostel dle velkolepého nárysu na jednom z nejkrásnějších míst města.“ Na druhý den odjel do Žitavy, kde si mohl prohlédnout docela bohatou sbírku knih po českých exulantech.

Protože jsme v roce 300. výročí založení Ochranova, chci zde hlavně připomenout toto pro dějiny pobělohorského exilu významné místo. Dále z obsáhlejší Tardyho zprávy [Hlasy ze Siona, ročník 5, č.1 (13.1.1865), str. 5-8] vybírám jen část Ochranova se týkající:

„Dne 29. října na večer přijel jsem do Ochranova. Jest to město neveliké, jen s 1000 obyvateli, tiché, čisté, spořádné, důkladné, bez proletariatu. Nikdy nevidět

přepychu, ale ani bídy a nouze. Ochranovec nehledá slávy tohoto světa, ale užívá také opatrnosti, aby se nepokálel blátem jeho. Jest povahy mírné, tiché, přívětivé, nemiluje nevázanosti, ale zdá se mi, že se i mylí, kdož hledá v něm zádušného pobožníka. Ochranovec jest ducha veselého, však vystříhající se nemírnosti i na pravo i na levo, i v radosti i v smutku. On všude a ve všem má s Bohem co dělat, kteréžto obcování v něm udržuje rovnováhu rozumu s citem.

Co zvláštnost nalezl jsem, že obzor myšlení jeho jest vždy co možná nejrozsáhlejší, nevyhnutelný to následek spojení jeho se všemi značnějšími končinami země. Má-li vynésti úsudek o poměrech jedné země neb národu, tanou mu hned na mysl poměry několika jiných, jichž povědom bývá ne tak z kněh, jako více z praxi své, a úsudek jeho bývá tím obyčejně ten nejneustrannější.

Přijali mne velmi vlídně, zvláště hned pan knihovník Römer, kterýž, ač katarrhem drobet postižený, přece v ukázání a předkládání tamějších pokladů českých ochotně mi posloužil.

Knihovna ochranovská chová pro nás nejdůležitější věci; nejenom že pro historii starého českého evangelictví, zejména Jednoty, má nejrozsáhlejší autentické prameny, také co týče pomůcek praktických pro pastýře Božího stáde, chová ona velmi vzácné práce staré Jednoty. První kniha, po které jsem se sháněl, byla ovšem agenda bratrská.

Jest to knížečka v dvanácterci bez všeobecného titule a bez udání místa, kde tlačená byla. Na první stránce stojí: „Služba křtu svatého.“ Vytištěna Anno Domini 1580. Mimo to obsahuje způsob oddávání k stavu manželskému; agendu při večeři Páně; modlitby zvláštní ke dnům suchým náležející, a konečně správu při počínajících a.t.d.

Knihu tuto jsem obdržel půjčenou, mimo ni ještě následující, které jako předešlá zaslужují, aby Sionu našemu přístupnými učiněny byly: „Naučení mládencům k službě Kristu a církvi jeho se oddávajícím v Jednotě bratrské“, „Umění práce díla Páně služebného, dary a milostmi od Krista Pána služebníků od něho poslaným danými a svěřenými,

k vzdělání svatých v Jednotu těla jeho v obnovení jich. Vydané od Bratří Starších spolu-bratřím kněžím k oblíbení a žádosti jejich. Vytištěno L. Kristova 1560.“ Potom jsem ještě našel a s sebou vzal: „Die uralte christliche katolische Religion ... Gedruckt in Amsterdam im Jahre 1661.“ Jest to katechismus, jenž dle písmen pod předmluvou postavených: J.A.K, zdá se pocházeti od samého Komenského. Z knížky, jak dalece jsem do ní nahlédl, nevysvítá, zdali to překlad; byla by zajímavá věc, kdybychom tu před sebou měli německou práci našeho slavného vlastence.

Konečně jsem také s sebou přivezl několik menších rukopisů, čili lépe opisů dříve již tištěných knížek, mezi nimiž také: „Spis o smrti Jana Husi a Jeronýma Pražského, mučenníků Páně, to jest sepsání mistra Mladěnovce učení Pražského,“ kteréžto spisy z větší částky v „Hlasech ze Siona“ veřejnosti podati chci.

Mimo tyto nachází se v knihovně 13 foliantů všelikých úředních zápisek Jednoty bratrské, o kterýchž Gindely ve své Historii se zmiňuje [...] nalezl jsem také korespondenci J. Kalvína s J. Augustou. Dočet se již dříve o této korespondenci (J. Kalvína), žádostiv jsem býval, zdali někdy něco obšírnějšího o ní se dozvím, a aj, po čem jsem toužil, tu jsem našel: Psaní Kalvínovo k Augustovi a tohoto odpověď jemu, kteroužto korespondenci rovněž svým časem uveřejním.

Tyto knihy jsou nejdůležitější, které nám vůbec po Jednotě pozůstaly, jsou to neocenitelná unica, připočítati k nim ještě latinský spis Komenského. Ratio disciplinae et ordinis frat. bohem,“ Kancionály a šestidílku, vše co o duchu a působení, o zřízení a pořádku Jednoty pokolením pozdějším nejpřesnějšího se zachovalo. Jsou ponejvíce v naší řeči sepsané, škoda, že nelze je míti neustále před sebou, abychom se tak hodně do nich vžití mohli. Tam přece zdobí doposud, pokud Ochranovští něco v skutek neuedli, jen mrvou knihovnu.

To jsou ty poklady, které Lešenská církev někdy jistě mezi své jest počítala, ale odcizivši se jim za „mamonu nespravedlivou“,

těm prodala, kteří z ducha staré Jednoty čerpali a k těmto pokladům s synovskou úctou se chovají [...]

Vykonav ještě návštěvy u biskupů Jednoty v Berthelsdorfu a Ochranově a prohlédnuv ústavy Ochranovské, odjel jsem (?) listopadu do Neusalzu n. O., a navštívil zde pp. Reichla a Kleinschmidta. Byl jsem od nich velmi laskavě přijat a zdržoval jsem se u nich až do 7. listopadu. P. Reichel mi mezi jiným pravil, že bude ochoten ucházeti se u Angličanů o podporu k semináři učitelskému [Učitelský ústav Čáslav] a doufá, že se značným výsledkem, jak mile jen výbor pro sbírání příspěvků zřízený, veřejně na něho se obrátí, o čemž jsem již ústně známost p. seniorovi Janatovi podal.“

Kromě dojmů, které měl Heřman z Tardy z Ochranova, můžeme ze zprávy vyčíst i to, jak složitá byla pro české evangelíky cesta z pobělohorského marasmu.

Jan Bistranin

KONFERENCE A ČLENSKÁ SCHŮZE

se letos konaly 25.6.2022 ve sboru ČCE v Litoměřicích. Témata konference byla zaměřena na 300. výročí založení Herrnhutu (Ochranova), 100 let od první reemigrace potomků pobělohorských exulantů a 75 let od reemigrace Čechů z Volyně. Přednášky, které zazněly, otiskneme v příštím čísle věstníku.

Výroční zpráva

Minulá členská schůze a konference se konaly v sobotu 19. června 2021 ve sborovém domě baptistického sboru v Praze 4, Na Topolce 14. Zpráva o členské schůzi vyšla ve věstníku EXULANT č. 52 (2/2021). Konferenční přednáška Dr. Jiřího Beneše „Komenského cesta pokoje“ vyšla ve věstníku 53 (1/2022), přednášku Dr. Jany Grollové v písemné podobě se zatím nepodařilo sehnat.

Výbor, který byl zvolen na minulé členské schůzi, s náhradníky a zástupci revizní komise se v uplynulém období sešel 26. 11. 2021, 28. 1. 2022 a 28. 5.2022. Posledního setkání

se zúčastnili manželé Jančíkovi z Pervomajska na Ukrajině. Seznámili nás s velmi těžkou situací, kterou obyvatelé Ukrajiny i bratři a sestry v Bohemce, Veselynivce a Pervomajsku prožívají v blízkosti válečné fronty.

Z činnosti spolku v období od minulé členské schůze chci zmínit zejména:

– 21.června 2021 se zástupci EXULANTA zúčastnili připomínky Staroměstské exekuce 1621 v Praze na Staroměstském náměstí. Pietní vzpomínka neměla žádného organizátora a ke škodě věci proběhla dosti chaoticky.

– 26.listopadu 2021 uspořádal EXULANT s Evangelickou teologickou fakultou UK v budově fakulty prezentaci knih, které spolek ve druhé polovině loňského roku vydal: E.Štěříková: Johann Böhner (1710_1785), moravský exulant, misionář mezi indiány a černými otroky a Památník k nedožitým padesátinám Daniela Nevečeřala-Nevala. Zhoršená covidová situace způsobila, že setkání nemohlo proběhnout v původně připravovaném rozsahu a také účast jí byla ovlivněna. Setkání připravili bratři Petr Brodský a Pavel Čáp, vzdor omezením bylo vydařené. Byl pořízen videozáznam, který je umístěn na stránkách spolku

<http://exulant.evangelnet.cz>.

– 5.února 2022 se konal již tradiční XIII. ročník Memoriálu Jana Amose Komenského v Žacléři.

– 9. března 2022 se Dobroslav Stehlík a Jan Bistranin zúčastnili videokonference spolků zabývajících se tradicí české reformace. Zúčastnili se:

- VERITAS – historická společnost pro aktualizaci odkazu české reformace;

- Historická společnost HEREDITAS, z. s., spolek pro aktualizaci dědictví slezského protestantismu;

- MORAVIAN, historicko-vlastivědná společnost;

- Spolek přátel Muzea české reformace ve Velké Lhotě u Dačic;

- Domek na sboru Kunvald;

- EXULANT, zapsaný spolek;

- Moravští bratři, z. s.

Byl vyjádřen zájem zúčastněných, aby tyto spolky vzájemně spolupracovaly jako neformální platforma „Konference muzeí a historických spolků české reformace v ČR“. Byl pořízen zápis, který je k dispozici. Další videokonference bude na podzim.

– Daňové přiznání bylo podáno v řádném termínu a za vedení účetnictví a zpracování přiznání velmi děkujeme sestře Jiřině Vimpelové.

– Spolek EXULANT byl v návaznosti na aktuální situaci požádán o přednášku v rámci benefičního koncertu pro Ukrajinu, který uspořádal 8. dubna 2022 v Dobřichovicích soubor „Ludus musicus“. Úkolu se ochotně a úspěšně zhostila sestra D. Rut Nývltová.

– 6. května zprostředkoval EXULANT předání do polštiny over-dabovaného filmu „Jako letní sníh“ od manželů Hlavsových (VISTA FILM) Vysoké škole J. A. Komenského v Lešně. Film v polštině budeme moci darovat i zelowskému a zychlinskému ev. sboru.

– Výbor se 28. 11. 2021 dohodl na konání zájezdu v roce 2022. Vzhledem k 300. výročí založení Herrnhutu (Ochranova) se bude konat 5.-6. 7. 2022 po stopách Moravských bratří na severní Moravě. Organizace zájezdu se ujal bratr Dobroslav Stehlík.

– Dále by se letos po covidové přestávce opět mělo konat tradiční, tentokrát již 25. setkání reemigrantů, jejich potomků a přátel na hřišti v Trpístech u Stříbra.

– Pokud jde o publikační činnost spolku, byly ve druhé polovině roku 2021 vydány dvě již zmíněné knihy: Edita.Štěříková: Johann Böhner (1710_1785), moravský exulant, misionář mezi indiány a černými otroky a sborník Památník k nedožitým padesátinám Daniela Nevečeřala-Nevala.

V rámci publikační činnosti je třeba zmínit, že v covidové době Ing. Alexandr Drbal v elektronické podobě vydal a na webové stránky EXULANTA umístil práce Kazatelé Pujmanovi z Bohemky na jižní Ukrajině a Česká evangelická Bohemka na Ukrajině ve válečných událostech 20. století.

– Jako obvykle, byla za období od minulé členské schůze vydána dvě čísla věstníku EXULANT – č. 52 (2/2021) a č. 53 (1/2022). Pavel Čáp a Jan Bistranin upozornili na činnost EXULANTA v několika článcích otištěných v časopisech Evangelický týdeník – Kostnické jiskry a Rozsiewač.

Letošní konference a členská schůze spolku EXULANT byla v souladu se stanovami svolána na 25. června 2022 do sborového domu Českobratrské církve evangelické v Litoměřicích. Oznámení o konání konference a členské schůze vyšlo ve věstníku EXULANT 53 (1/2022) a bylo umístěno na webové stránky spolku.

Všem členům a náhradníkům orgánů spolku a vůbec všem, kdo jakkoli podporujete naši činnost, chci velice poděkovat.

V roce 2023 uplyne 30 let od setkání re-emigrantů v Praze, na které navázalo založení spolku EXULANT. Za to, že tři desítky let existujeme, je opravdu třeba poděkovat všem našim členům a příznivcům. Především však patří díky Hospodinu za jeho milost, která nás provází.

Jan Bistranin

ZÁVĚREM

Znovu upozorňujeme a zveme na setkání v Trpístech 28. 8. 2022 a na oslavy založení sboru ČCE v Teplé 4. 9. 2022.

Dovolujeme si k tomuto věstníku přiložit složenkou a velice děkujeme Vám všem, kteří pamatujete na činnost spolku Exulant i svými finančními příspěvky. Z vašich darů hradíme i náklady na vydávání a rozesílání věstníku, který vychází v nákladu 900 ks. Číslo účtu spolku Exulant je **209898309, kód banky 0800**.

Zveme také ke členství v našem spolku. Není k němu potřebná osobní „příslušnost“ k exilu, resp. k reemigraci. Do svých řad zveme všechny zájemce o dědictví české

reformace. Přihlásit se můžete písemně na adrese spolku nebo na naší e-mailové adrese exulant@evangnet.cz. Z každé přihlášky máme radost. Po obdržení přihlášky Vás zařadíme do adresáře pro zaslání věstníku.

Na téže adrese si také můžete objednat knihy, které EXULANT vydal i některé starší věstníky.

NABÍDKA PUBLIKACÍ

Z knih, které spolek Exulant vydal, máme na skladě a nabízíme:

Knihy Edity Štěříkové:

Běh života českých exulantů v Berlíně v 18. století (150,- Kč);

Více sluší poslouchati Boha než lidí (260,- Kč);

O kolonistech v exulantské kolonii

Friedrichův Hradec (260,- Kč);

Jan Jeník 1748-1827, český kazatel v Berlíně (260,- Kč);

Moravské exulantky v obnovené Jednotě bratrské (360,- Kč);

Johann Böhner (1710-1785), moravský exulant, misionář mezi indiány a černými otroky (180,- Kč);

Jednota bratrská v Lešně (150,- Kč).

Knihy dalších autorů:

Vlastimil Pospíšil: Babičko vyprávěj (110,- Kč);

Oldřich Rejchrt: Paprsky kalicha v letorostech Čechů z Volyně (150,- Kč);

Berndt Radetzki: Hussinetz - Husinec - Gęsiniec 1749-2013 (130,- Kč);

Pavel Čáp (ed.): Bible v životě církve (sborník, 100,- Kč);

Pavel Čáp (ed.): Exulanti, vyhnanci a uprchlíci (sborník, 300,- Kč);

Jan Bistranin (ed.): Dědic české reformace (vzpomínkový sborník na Daniela Nevečeřala-Nevala, 120,- Kč).

Knihy zasíláme za uvedené ceny + poštovné.

Informační věstník zapsaného spolku EXULANT. Vydává EXULANT, zapsaný spolek. Vychází 2x ročně. Sídlo spolku i redakce: Jungmannova 22/9 (Husův dům), 110 00 Praha 1 – Nové Město, Česká republika. <http://exulant.evangnet.cz>, registrace MK ev.č. E23692 ISSN 1801-514X